

The background is a vibrant, abstract composition. It features several dark blue puzzle pieces scattered across the frame. Two hands are visible: one on the left holding a puzzle piece, and another on the right reaching towards one. The background is filled with various geometric shapes including circles, squares, and diamonds in shades of blue, red, and pink. There are also clusters of small red dots and curved lines, creating a sense of movement and complexity.

**NACIONALINĒS
KOMPLEKSIŅO
BENDRADARBIAVIMO
SISTEMOS
KŪRIMO GAIRĒS**

Šią kompleksinio bendradarbiavimo sistemą parengė nevyriausybinių organizacijų „Psichikos sveikatos perspektyvos“, vykdydama projektą „Jungtys – vaikams su negalia prieinamas teismas“, bendrai finansuojamą Europos Sąjungos (LINK-101097047- CERV-2022-DAPHNE) ir Foundation of Applied Disability Research fondo (LINKS -Apa2024_058). Projekto tikslas - pagerinti apsaugos sistemų prieinamumą ir integraciją į baudžiamąjį procesą vaikams, turintiems intelekto ir psichosocialinę negalią.

Autorės

Gabrielė Marija Baltrušytė, Ugnė Grigaitė, Kotryna Sipko

Data

2025 m. birželis

Originalo kalba

anglų kalba

Vertimas į lietuvių kalbą

Auksė Kuokštienė

Projekto pavadinimas

JUNGTYS – Vaikams su negalia prieinamas teismas (angl.: *LINK: Linking Information for Adaptive and Accessible Child-Friendly Courts/ LINKS: Multidisciplinary Assessment and Determination of Procedural Accommodations for Child Victims with Intellectual or Psychosocial Disabilities*)

VšĮ Psichikos sveikatos perspektyvos

www.perspektyvos.org

El. paštas: vilnius@perspektyvos.org

Projekto koordinatorių kontaktai

Validity Foundation – Mental Disability Advocacy Centre

El. paštas: validity@validity.ngo

Adresas: 1365 Budapeštas, Pf. 693, Vengrija

TURINYS

Žodynėlis	1
Apibrėžimai, akronimai ir santrumpos	2
Įvadas	3

01

Nukentėjusiųjų vaikų su intelekto ir psichosocialine negalia individualių poreikių vertinimas ir procesinių sąlygų pritaikymas Lietuvoje

1.1 Individualus vertinimas.....

1.1.1 Individualių vertinimų atlikimo laikas ir baudžiamojo proceso sąvoka

1.1.2 Rizikos, pažeidžiamumo ir kliūčių nustatymas

1.1.3 Darbo eiga, taikoma poreikiams ir kliūtims vertinti bei spręsti

1 etapas: rizikos, pažeidžiamumo ir kliūčių nustatymą

2 etapas: išsamus vaiko vertinimas

3 etapas: per visą baudžiamąjį procesą užtikrinamas nuolatinis individualaus vertinimo informacijos atnaujinimas

1.1.4 Bendradarbiavimo kompleksinėje sistemoje galimybės

1.2 Nukentėjusiems vaikams tinkamų procesinių sąlygų pritaikymas

1.2.1. Prieinamumas ir procesinių sąlygų pritaikymas

02 Kompleksinio bendradarbiavimo sistemos modeliui skirta skaitmeninės informacijos sistema30

2.1 Konceptijos įrodymas: nauji sprendimai, skirti nukentėjusiųjų su negalia dalyvavimui baudžiamosios justicijos sistemoje31

2.1.1 Sistema „Diana“: duomenų rinkimas.....32

2.1.2 Sistema „Diana“: bylų valdymo sistema..... 34

2.1.3 Sistema „Diana“: rizikos ir procesinių sąlygų pritaikymo vertinimas. Įspėjimai apie riziką37

2.1.4 Sistema „Diana“: ekspertinė sistema ir pokalbių atsakiklis39

2.1.5 Sistema „Diana“: vidinis šifruotas saugus pokalbių kanalas40

2.1.6 Sistemos „Diana“ įtrauktis: į sistemą integruotos pagalbinės technologijos..... 41

2.1.7 Sistema „Diana“: kibernetinis saugumas 42

2.2 Išvados 43

03 Atvejo Lietuvoje analizė.....44

Co-funded by
the European Union

Bendrai finansuojama Europos Sąjungos. Išsakyti požiūriai ir nuomonės yra tik autoriaus (-ių) nuomonė ir nebūtinai atspindi Europos Sąjungos ar Europos Komisijos požiūrį ir nuomonę. Nei Europos Sąjunga, nei pagalbą teikianti institucija negali būti už jas atsakingos.

Iš dalies finansuojama FIRAH. Tačiau išsakytos nuomonės ir požiūriai yra tik autoriaus (-ių) ir nebūtinai atspindi Foundation for Applied Disability Research požiūrį ir nuomonę. Foundation for Applied Disability Research. negali būti laikomas už jas atsakingu

Žodynėlis

Augmentinė ir alternatyvioji komunikacija – bendravimo metodai, naudojami kalbai ar raštui papildyti arba pakeisti bendraujant su šnekamosios ar rašytinės kalbos sutrikimų turinčiais asmenimis. Tai gali būti gestai, gestų kalba, paveikslėlių lentos ir elektroniniai bendravimo prietaisai.

Bylų valdymo sistema – skaitmeninė sistema, naudojama su byla susijusiems duomenims tvarkyti, saugoti ir suteikti prieigą prie jų. Sistemoje „Diana“ ja užtikrinamas saugus bylos informacijos tvarkymą teisiniais ir administraciniais tikslais.

Skaitmeninės informacijos ir pagalbos tinklo programa – platforma, kurioje teikiama skaitmeninė pagalba, vykdomas bylų valdymas ir teikiama pagalba asmenims, ypač teismo bylų ar socialinių paslaugų atvejais. Ji padeda racionalizuoti atitinkamų suinteresuotųjų subjektų ryšius ir dalijimąsi informacija.

Lietuvos teismų elektroninių paslaugų portalas e.teismas.lt – Lietuvos internetinė platforma, suteikianti prieigą prie su teismais susijusių paslaugų. Naudotojai joje gali teikti teisinius dokumentus, stebėti bylos eigą ir bendrauti su teismais skaitmeniniu būdu, taip padidinant teismo proceso veiksmingumą ir prieinamumą.

ES Nusikaltimų aukų direktyva – Europos Sąjungos direktyva, kurioje nustatytos ES valstybėse narėse taikomos būtiniausios nuo nusikalstamų veikų nukentėjusių asmenų teisės ir standartai. Ja užtikrinama, kad nukentėjusieji gautų tinkamą pagalbą, apsaugą ir galimybę kreiptis į teismą.

Bendrasis duomenų apsaugos reglamentas – Europos Sąjungos priimtas išsamus duomenų apsaugos teisės aktas, kuriuo reglamentuojamas asmens duomenų rinkimas, tvarkymas ir saugojimas. Juo asmenims suteikiama didesnė jų asmeninės informacijos kontrolė, ir tokius duomenis tvarkančioms organizacijoms nustatomi griežti atitikties reikalavimai.

Lietuvos teismų informacinė sistema – centralizuota skaitmeninė sistema, kurią Lietuvos teismai naudoja bylų registravimui, dokumentų valdymui ir teismo procesams. Ji padeda efektyviai tvarkyti teismų bylas ir užtikrinti prieigą prie teisminės informacijos.

Daugiafunkcinė grupė – bendradarbiaujanti įvairių sričių specialistų, pavyzdžiui, teisininkų, medikų, psichologų ir socialinių paslaugų teikėjų, grupė, kuri kartu sprendžia sudėtingus atvejus. Daugiafunkcinė grupė paprastai pasitelkiama dirbant su pažeidžiamais asmenimis, pavyzdžiui, nuo nusikalstamų veikų nukentėjusiais asmenimis arba žmonėmis su negalia.

Apibrėžimai, akronimai ir santrumpos

AKRONIMAI / SANTRUMPOS	APRAŠYMAS
LITEKO	Lietuvos teismų informacinė sistema
AAC	Augmentinė ir alternatyvioji komunikacija
e.teismas.lt	Lietuvos teismų elektroninių paslaugų portalas: su teismais susijusių paslaugų teikimo internetu platforma
BDAR	Bendrasis duomenų apsaugos reglamentas
BVS	Bylų valdymo sistema: sistema, kurioje valdomas su sistema „Diana“ susijusių bylų duomenų saugojimas ir prieiga prie jų.
VPN	Virtualus privatus tinklas
SFTP	Saugus failų perdavimo protokolas
ES Nukentėjusiųjų teisių direktyva	Direktyva, kuria nustatomos būtiniausios nukentėjusiųjų teisės Europos Sąjungoje
Sistema „Diana“	Skaitmeninės informacijos ir pagalbos tinklo programa
ANTK	Asmenų su negalia teisių konvencija: tarptautinė sutartis dėl žmonių su negalia teisių
Daugiafunkcinė grupė (DFK)	Įvairių sričių specialistų grupė, bendradarbiaujanti teikiant pagalbą
VPT	Vaikų patariamoji taryba

Išvadas

Šis modelis Lietuvos kontekstui pritaikytas atlikus keletą tikslinių pakeitimų, daugiausia dėmesio skiriant teismo proceso metu atliekamo nuo nusikalstamų veikų nukentėjusių veikų, ypač vaikų su intelekto ar psichosocialine negalia, vertinimo ir jiems teikiamos pagalbos gerinimui.

Vienas iš svarbiausių pakeitimų –papildymas skaitmenine sistema, vadinama „Diana“. Ši platforma sudaro lengvesnes galimybes rinkti ir valdyti nukentėjusiųjų duomenis, atlikti rizikos vertinimą ir nustatyti reikiamas pritaikytinas procesines sąlygas. Modelyje taip pat nagrinėjama, kaip sistema „Diana“ galėtų veikti kartu su esamomis nacionalinėmis priemonėmis, pavyzdžiui, Lietuvos teismų informacine sistema (LITEKO) arba e.teismas.lt, tuo užtikrinant teisėsaugos, vaiko teisių apsaugos tarnybos specialistų ir sveikatos priežiūros paslaugų teikėjų bendradarbiavimą.

Norint, kad siūlomas modelis sėkmingai veiktų Lietuvoje, bus būtina atlikti keletą pakeitimų. Pirma, būtini teisės aktų pakeitimai, numatantys galimybę tokias skaitmenines platformas kaip „Diana“ naudoti jas integruojant su jau veikiančiomis priemonėmis, pavyzdžiui, LITEKO. Antra, reikės rengti baudžiamosios justicijos ir vaiko teisių apsaugos tarnybose dirbančių specialistų mokymus, ugdant supratimo apie negalią, bendravimo su vaikais ir veiksmingo skaitmeninių priemonių naudojimo įgūdžius, siekiant patenkinti nukentėjusiųjų poreikius.

Trečia, reikės apsvarstyti, kaip užtikrinti duomenų apsaugą ir kartu išplėsti prieigą prie jų visuose regionuose gyvenantiems vaikams. Nors taikant sistemą „Diana“ ir siekiant užtikrinti neatskleistinos informacijos apsaugą būtina laikytis nacionalinių teisės aktų ir įgyvendinti pakankamas privatumo ir saugumo priemones, tokias kaip šifravimas ir saugus failų perdavimas, taip pat svarbu aprėpti visos šalies veikus. Tai reiškia, kad būtina plėsti mobilius padalinius, kad prireikus kaimiškose vietovėse būtų įmanoma teikti pagalbą.

Siekiant užtikrinti, kad modelis atspindėtų vaikų ir jaunimo patirtį bei požiūrį, rengiant dokumentą buvo surengti du vaikų patariamąsios tarybos posėdžiai (VPT). Šie susitikimai sukūrė saugią erdvę jaunų žmonių, turinčių tiesioginės ar netiesioginės patirties su teisingumo sistema, grupei pasidalyti savo įžvalgomis, rūpesčiais ir pasiūlymais. Vaikų indėlis susitikimuose suteikė vertingų apmąstymų apie sistemines kliūtis, procedūrines apsaugos priemones ir paramos paslaugų kokybę, ir tai buvo integruota į siūlomą modelį.

01

I DALIS

NUKENTĖJUSIŲ VAIKŲ SU
INTELEKTO IR PSICHOSOCIALINE
NEGALIA INDIVIDUALUS
VERTINIMAS IR PROCESINIŲ
SĄLYGŲ PRITAIKYMAS LIETUVOJE

1.1 Individualus vertinimas

Lietuvoje individualaus nukentėjusių vaikų, įskaitant vaikų su negalia, vertinimo procese kyla didelių iššūkių. Atliekant šiuos vertinimus turėtų būti įvertinti konkretūs kiekvieno vaiko poreikiai ir pažeidžiamumas, kad būtų galima sudaryti tinkamas procesines sąlygas. Vis dėlto praktikoje dėl standartizuotų procedūrų trūkumo ir nenuoseklaus institucijų veiklos koordinavimo Lietuvoje atliekamų vertinimų kokybė ir savalaikiškumas skiriasi. Dėl to išryškėja neatidėliotina būtinybė užtikrinti nacionalinę sistemą, kurioje būtų apibrėžti aiškūs protokolai, standartizuotos vertinimo priemonės ir reagavimo terminai, ir kiekvienam vaikui, nepriklausomai nuo vietovės, būtų suteikiamos vienodos galimybės gauti tinkamą pagalbą¹.

Nors tokiuose teisės aktuose kaip Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas yra numatyta ribota teorinė sistema², neseniai atlikto tyrimo duomenimis, praktinis jos taikymas išlieka nenuoseklus, ypač tais atvejais, kai kalbama apie vaikus, turinčius psichikos sveikatos sutrikimų, intelekto negalią ar naudojančius augmentinės ir alternatyviosios komunikacijos sistemas (AAK)³.

Pirmajame siūlomo proceso etape pagal konkrečius rodiklius nustatoma rizika, pažeidžiamumas ir kliūtys. Įtraukus skaitmenines priemones, šis etapas tampa veiksmingesnis ir leidžia anksti atpažinti rizikos veiksnius. Ši priemonė turėtų būti privaloma ir apimti pagrindinius klausimus apie asmens duomenis (amžių, lytį, negalios statusą, pagrindinę kalbą, bendravimo poreikius), su nusikalstama veika susijusius pažeidžiamumus (santykius su nusikaltėliu, ankstesnę viktimizaciją, bauginimo ar keršto riziką), dalyvavimo teismo procese kliūtis (intelekto negalią, psichikos sveikatos būklę, AAK ar supaprastinto bendravimo poreikį), emocinę ir psichologinę būklę (traumos rodiklius, skubios psichologinės pagalbos poreikį), galimybę naudotis pagalbos paslaugomis (šeimos ar socialinės pagalbos prieinamumą, ankstesnį bendravimą su socialinėmis tarnybomis). Klausimynas gali būti skaitmeniniu būdu integruotas į šio dokumento 2 dalyje aptariamą sistemą „Diana“ ir susietas su Lietuvos teismų informacine sistema (LITEKO), kad įgalioti specialistai galėtų gauti duomenis realiuoju laiku.

Kitame etape daugiausia dėmesio skiriama išsamiam vertinimui, kad būtų nustatytos tinkamos apsaugos priemonės ir pritaikytinos procesinės sąlygos, taip pat reagavimo

1 Ugnė Grigaitė ir Gabrielė Marija Baltrušytė, Vaikams su negalia prieinamas teismas: Situacijos Lietuvoje analizė (Psichikos sveikatos perspektyvos, 2024 m. gegužė) <<https://perspektyvos.org/wp-content/uploads/2024/05/LINK-situacijos-Lietuvoje-analize.pdf>> žiūrėta 2024 m. gruodžio 15 d.

2 Lietuvos Respublikos asmens su negalia teisių apsaugos pagrindų įstatymas <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.2319/asr>> žiūrėta 2024 m. gruodžio 15 d.

3 Grigaitė ir Baltrušytė, (n 1) 7.

laikas, siekiant išvengti gaišaties ir užtikrinant nuoseklumą visoje Lietuvoje. Nors suprantama, kad šie vertinimai turėtų būti pritaikyti prie išskirtinės kiekvieno vaiko patirties, dėl dabartinės praktikos ir standartizuotų procedūrų nebuvimo Lietuvoje atsirado sisteminių spragų. Pavyzdžiui, teismo psichologai yra atkreipę dėmesį į ribotus išteklius ir standartizuotų mokymų trūkumą, o abu šie veiksniai turi įtakos jų gebėjimui atlikti išsamius ir patikimus vertinimus⁴.

Remiantis šiomis išvadomis, rekomenduojama per pirmąsias 24 valandas nuo pranešimo apie įvykį atlikti pirminę rizikos patikrą naudojant standartizuotą klausimyną. Per 72 valandas pradedamas išsamus kompleksinis vertinimas, kurį vykdo vaiko teisių apsaugos pareigūnas, psichologas ir apklausą atliekantis policijos pareigūnas ir kurio metu užtikrinama, kad prieš pradedant teismo procesą būtų pritaikytos visos procesinės sąlygos. Vėliau būtų atliekami nuolatiniai, pavyzdžiui, kas dvi savaites vykdomi pakartotiniai vertinimai, kurie sistemoje „Diana“ būtų inicijuojami tuo atveju, jei paaiškėtų naujų pažeidžiamumo aspektų. Tai sudarytų sąlygas prireikus modifikuoti apsaugos priemonės.

Individualius vertinimus integravus į skaitmeninę platformą, susietą su tokiomis sistemomis kaip Lietuvos teismų informacinė sistema (LITEKO) arba e.teismas.lt, būtų pagerintas baudžiamosios justicijos specialistų, taip pat kitų suinteresuotųjų subjektų, pavyzdžiui, psichologų ir vaiko teisių apsaugos specialistų, bendradarbiavimas. Naudodamiesi bendra prieiga prie išvadų, psichologai, vaiko teisių apsaugos įstaigos ir teisėsaugos institucijos galėtų veiksmingiau koordinuoti savo veiklą, o tai sudarytų jiems galimybę parengti vaikams su negalia specialiai pritaikytas priemones, pavyzdžiui: vaikams pritaiktą apklausų aplinką, prieinamas pagalbines bendravimo priemones, pasitelkti apmokytus tarpininkus, tuo pačiu užtikrinant, kad neatskleistina informacija būtų konfidenciali ir prieinama tik įgaliotiems darbuotojams.

Šie tikslai būtų įgyvendinti naudojant 2 dalyje apibrėžtą bylų valdymo sistemą „Diana“, kuria sudaromos geresnės sąlygos keisti duomenimis ir per visą baudžiamąjį procesą užtikrinti nuolatinį vertinimų atnaujinimą. Turėdami bendrą prieigą prie išvadų, specialistai galėtų veiksmingiau koordinuoti procesinių sąlygų pritaikymą vaikams su negalia. Pavyzdžiui, naudojant sistemą „Diana“, psichologai, vaiko teisių apsaugos įstaigos ir teisėsaugos institucijos gali saugiai papildyti bylos dokumentus ir su jais

⁴ Ibid., (n 1) 21. „Labiau yra problemos, kai susiduriame, pavyzdžiui, kai jau reikia apklausti vaikus. Na tai, pavyzdžiui, veikų apklausos kambarių ne kiekvienas policijos komisariatas turi pakankamai ir nevisada jie yra pritaikyti, pavyzdžiui, vaikams su negalia. (...) Aplinkos ir šitų procesų pritaikymas vaikams su negalia dar nėra toksai stiprus ir jis dar neatitinka visų vaikų poreikių. Tai va čia gal didžiausia problema būtų.“ – Vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos atstovė.

susipažinti bei užtikrinti nuoseklumą pritaikant procesines sąlygas (vaikui pritaikytą apklausos aplinką, prieinamas pagalbinės bendravimo priemonės ar apmokytų tarpininkų pasitelkimą). Prieigą prie neskelbtinos informacijos ribojant pagal naudotojų funkcijas, sistemoje „Diana“ užtikrinamas konfidencialumas ir tuo pačiu įgaliojams tarpininkams sudaromos sąlygos teikti būtiną pagalbą svarbiausiuose etapuose. Sistemą „Diana“ integravus, atitinkamiems nacionalinės teismų sistemos specialistams būtų automatizuotai teikiami pranešimai, užtikrinant, kad procesinės sąlygos būtų pritaikomos atsižvelgiant į vaiko poreikius.

Galiausiai, vertinimų pagrindu pritaikius procesines priemones, sumažinama antrinės viktimizacijos, bauginimo ir keršto rizika, o tai atitinka ES nukentėjusiųjų teisių direktyvos principus⁵. Be to, tai padeda užtikrinti, kad teismo procesas nebūtų diskriminacinis, kaip numatyta JT ANTK 2 ir 13 straipsniuose, kuriuose pabrėžiama vienoda galimybė kreiptis į teismą ir būtinų sąlygų žmonėms su negalia sudarymas. Procesinių sąlygų pritaikymas remiantis minėtais vertinimais atitinka ES nukentėjusiųjų teisių direktyvos principus.

1.1.1 Individualių vertinimų atlikimo laikas ir baudžiamojo proceso sąvoka

Lietuvoje nukentėjusių vaikų individualaus vertinimo atlikimo laikas yra nepakankamai reglamentuota baudžiamojo proceso sritis. Nors teisės aktuose, pavyzdžiui, ES nusikaltimų aukų direktyvoje ir Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme, numatytas savalaikių individualių vertinimų pagrindas, tyrimai atskleidžia atotrūkį tarp politikos ir praktinio įgyvendinimo⁶.

Praktiškai atliekant vertinimus pasigendama nacionalinio standarto, todėl regionuose skiriasi jų atlikimo laikas, kokybė ir pritaikomų procesinių sąlygų pobūdis. Kai kurios savivaldybės laiku atlieka išsamius vertinimus, o kitose dėl ribotų išteklių arba prasto tarpinstitucinio koordinavimo tai atliekama pavėluotai. Dėl nenuoseklumo labiausiai nukenčia pažeidžiami vaikai, ypač vaikai su negalia, todėl išryškėja poreikis parengti teisiškai privalomą nacionalinį vertinimo protokolą, kuriame būtų nustatytas reagavimo laikas⁷.

Viena iš pagrindinių nepakankamo operatyvumo priežasčių yra tai, kad nėra aiškių nacionalinių protokolų, pagal kuriuos būtų privaloma laiku atlikti vertinimą, o tai lemia visos sistemos neveiksmingumą. Nors Lietuvos baudžiamojo proceso kodekso

⁵ 2012 m. spalio 25 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2012/29/ES, kuria nustatomi būtiniausi nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai [2012] OL L315/57.

⁶ Grigaitė ir Baltrušytė, (n 1) 6.

⁷ Grigaitė ir Baltrušytė, (n 1) 6.

27 straipsnyje⁸ numatyti individualių vertinimų pagrindai, nėra užtikrinamas vertinimų savalaikiškumas, ypač nukentėjusių vaikų, kuriems būtinos pritaikytos procesinės sąlygos, atveju. Tyrimo „Situacijos Lietuvoje analizė“ duomenimis, individualūs poreikiai vertinimai nėra sistemingai atliekami visiems vaikams ir procesinės sąlygos nėra nuosekliai pritaikomos, ypač vaikams su negalia.

Praktiškai, pradėjus baudžiamąjį procesą, su nukentėjusiais vaikais dirbantys teismo psichologai ir vaikų atstovai pagal įstatymą yra labai priklausomi nuo tyrimo pareigūnų ar teismo specialistų pateiktos informacijos apie vaiko situaciją ir poreikius. Vis dėlto informacija ne visada būna prieinama arba pateikiama laiku. Tai gali būti susiję su standartizuotos skaitmeninės informacijos dalijimosi tarp tarnybų sistemos nebuvimu (nepaisant tokių platformų kaip LITEKO ar e.teismas.lt prieinamumo) ir prastu tarpžinybiniu bendradarbiavimu. Tai dar labiau didina neefektyvumą ir daro neproporcingą poveikį pažeidžiamoms grupėms, taip pat vaikams su negalia arba vaikams, kuriems kyla didesnė antrinės viktimizacijos rizika⁹.

Šių vertinimų atlikimo laikas pabrėžiamas ir ES nusikaltimų aukų direktyvoje, kurioje reikalaujama, kad vertinimai būtų atliekami nedelsiant po to, kai pranešama apie nusikaltimą, siekiant kuo anksčiau atkreipti dėmesį į riziką ir pažeidžiamumą¹⁰. Vis dėlto Lietuvos įstatymuose nėra nustatyti terminai, kada teismo psichologai turi susitikti su nukentėjusiais vaikais. Praktikoje stengiamasi apklausas organizuoti kuo greičiau, taip užtikrinant, kad vaiko parodymai išliktų tikslūs, ir sumažinant stresą¹¹.

Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme pabrėžiama savalaikio įvertinimo ir pagalbos, ypač pažeidžiamiems vaikams, svarba. Pagal Lietuvos baudžiamojo proceso kodeksą psichologai privalo dalyvauti jaunesnių nei 14 metų vaikų apklausose ir yra rekomenduojami 14–18 metų vaikams, ypač smurto ar seksualinių nusikaltimų atvejais¹². Nors šios 2018 m. priimtose nuostatos yra labai svarbios¹³, nenuoseklus jų įgyvendinimas mažina jų galimą poveikį.

Siekdami sumažinti neigiamą patirtį, teismo psichologai paprastai su vaikais susitinka prieš apklausą pasitikėjimui įgyti ir procesui paaiškinti. Vaikai paprastai kviečiami

⁸ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Baudžiamojo proceso kodeksas 2023 (IX-785).

⁹ Grigaitė ir Baltrušytė, (n 1) 20.

¹⁰ 2012/29/ES direktyva.

¹¹ Gytis Pankūnas, „Teisėjas apie psichologų trūkumą teismuose: apklausų laukiantys nukentėję vaikai statomi į eilę“ Lrytas (2024 m. sausio 28 d.) <<https://www.lrytas.lt/lietuvosdiena/aktualijos/2024/01/28/news/teisejas-apie-psichologu-trukuma-teismuose-apklausu-laukiantys-nukenteje-vaikai-statomi-i-eile-30282873>>žiūrėta 2024 m. gruodžio 15 d.

¹² Baudžiamojo proceso kodeksas 2023 (IX-785).

¹³ Pankūnas, „Teisėjas apie psichologų trūkumą teismuose“.

atvykti 30–45 minutėmis anksčiau, kad galėtų prisitaikyti prie aplinkos. Nors apklausų laiko nereglamentuoja jokie teisiniai terminai, praktikoje apklausas siekiama atlikti greitai, kad būtų sumažintas stresas ir išsaugota parodymų kokybė¹⁴.

Šiai sistemai tobulinti būtinas labiau koordinuotas požiūris. Daugiafunkcines grupes turėtų sudaryti psichologai, vaiko teisių apsaugos specialistai ir parengti tarpininkai, turintys patirties teikiant pagalbą vaikams su intelekto ir psichosocialine negalia. Psichologams turėtų būti rengiami į traumą orientuotos pagalbos ir vaiko apklausos teismo procese mokymai. Vaiko teisių apsaugos specialistams būtina patirtis apsaugos procedūrų ir žmonių su negalia teisių srityje. Tarpininkai turėtų būti turėti augmentinės ir alternatyviosios komunikacijos (AAK) praktikos, kad galėtų bendrauti su žodinės komunikacijos sunkumų turinčiais vaikais. Dėl dabartinės fragmentiškos praktikos vaikai neretai būna apklausiami po kelis kartus ir dėl to didėja antrinės viktimizacijos tikimybė. Be to, Lietuvoje pritaikant procesines sąlygas trūksta nuoseklumo ir apibrėžtumo, todėl mažėja tikimybė, kad vaikai gaus jiems būtiną pritaiktą pagalbą¹⁵.

Nepaisant įsipareigojimų pagal Pagalbos nuo nusikalstamos veikos nukentėjusiems asmenims įstatymą¹⁶, vis dar nenuosekliai įgyvendinamos atsižvelgiant į amžių, lytį ir negalią pritaiktos procesinės priemonės¹⁷. Pavyzdžiui, vaikams pritaiktų apklausos patalpų prieinamumas ir aprūpinimas augmentinės ir alternatyviosios komunikacijos (AAK) priemonėmis yra ribotas, ypač kaimo vietovėse. Šį trūkumą aštrina tai, kad nėra privalomų specialistų mokymų apie specifinius pažeidžiamų vaikų poreikius¹⁸.

Šias spragas būtų galima pašalinti pasitelkus skaitmenines priemones. Pavyzdžiui, į LITEKO arba e.teismas.lt integravus automatinius įspėjimus, būtų perspėjama apie skubius atvejus ir supaprastintas koordinavimas tarp suinteresuotųjų subjektų užtikrinant, kad vertinimas būtų pradėtas nedelsiant. Be to, reikėtų sukurti reguliarius stebėsenos ir pakartotinio vertinimo mechanizmus, kad per visą procesą būtų galima prisitaikyti prie besikeičiančių nukentėjusiųjų poreikių.

¹⁴ *Ibid.*, (n 10).

¹⁵ Grigaitė ir Baltrušytė, (n 1) 38.

¹⁶ Lietuvos Respublikos pagalbos nuo nusikalstamos veikos nukentėjusiems asmenims įstatymas <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/ce7d8910571711eba1f8b445a2cb2bc7>> žiūrėta 2024 m. gruodžio 15 d.

¹⁷ Grigaitė ir Baltrušytė, (n 1) 6.

¹⁸ Grigaitė ir Baltrušytė, (n 1) 22.

1.1.2 Rizikos, pažeidžiamumo ir kliūčių nustatymas

Siekiant Lietuvos baudžiamajame procese užtikrinti veiksmingą tinkamų procesinių sąlygų sudarymą, būtina nustatyti nukentėjusiems vaikams kylančią riziką, pažeidžiamumą ir kliūtis. Nepaisant šio proceso svarbos, dabartinėje praktikoje gana nenuosekliai sprendžiamos prie vaiko pažeidžiamumo prisidedančios priežastys, įskaitant asmenines aplinkybes, nusikalstamos veikos pobūdį ir sistemines kliūtis. Dėl sisteminio požiūrio trūkumo daugelis nukentėjusių vaikų dažnai negauna tinkamos pagalbos, todėl sumažėja jų galimybės veiksmingai dalyvauti teismo procese. Trūkstant sisteminio požiūrio į kliūčių šalinimą, daugeliui nukentėjusių vaikų neužtikrinamos tinkamos procesinės sąlygos, sumažėja jų galimybė veiksmingai dalyvauti teismo procese¹⁹.

Pažymėtina, kad didelės įtakos pažeidžiamumui turi nusikalstamos veikos rūšis ir pobūdis, tačiau šie veiksniai nėra nuosekliai įtraukiami į rizikos vertinimą. Pavyzdžiui, su seksualiniu smurtu ar išnaudojimu susijusiose bylose būtinas didesnis jautrumas ir specialios intervencijos. Nežiūrint to, Lietuvoje nėra standartizuoto protokolo, pagal kurį tokie atvejai būtų sprendžiami taip, kad būtų sumažintas emocinis stresas ir išvengta antrinės viktimizacijos. Vis dar nepakankamai taikomos lyčiai jautrios priemonės, pavyzdžiui, leidimas vaikams pasirinkti apklausėjo lytį, nors ir yra įrodymų, kad tokia praktika nukentėjusiesiems yra naudinga²⁰.

Nukentėjusiojo ir nusikaltėlio santykiai gali dar labiau apsunkinti teisingumo procesą. Kai nusikaltėlis yra šeimos narys arba pasitikėjimą turintis asmuo, didėja bauginimo ar keršto rizika. Tokiose situacijose dėl aiškių gairių nebuvimo ir nenuoseklaus apsaugos priemonių taikymo vaikai dažnai patiria dar didesnę žalą.

Į teismą trukdo kreiptis ir išorinės kliūtys, pavyzdžiui, architektūrinis neprieinamumas, procesinis sudėtingumas ir bendravimo sunkumai. Kaimo vietovėse ypač trūksta išteklių, taip pat vaikams pritaikytų apklausos vietų ir parengtų specialistų, todėl vaikai negauna reikiamos pagalbos, kad galėtų orientuotis teisinėje sistemoje²¹. Šių problemų sprendimui būtinas sisteminis požiūris, pagal kurį pirmenybė teikiama ankstyvam rizikos nustatymui atliekant išsamius kompleksinius vertinimus.

Siekiant šio tikslo, taikant siūlomą sistemą, bus vertinami ne tik individualūs vaiko poreikiai, bet ir konkrečios nusikalstamos veikos aplinkybės. Skaitmeninėmis priemonėmis, pavyzdžiui, integruotomis bylų valdymo sistemomis, bus sudarytos

¹⁹ *Ibid.*, (n 1) 6.

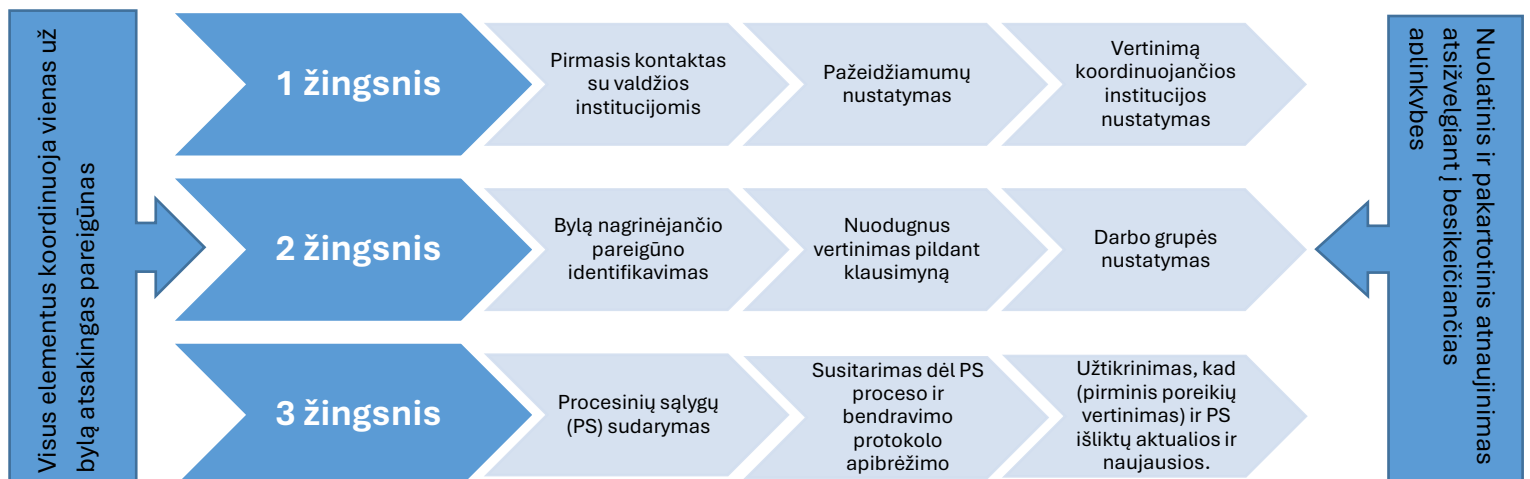
²⁰ *Ibid.*, (n 1) 38.

²¹ *Ibid.*, (n 1) 44.

geresnės sąlygos specialistų bendravimui, pasitelkus daigiafunkcines grupes kiekviename proceso etape bus užtikrinama vaikui palanki aplinka, bus atsižvelgiama į lyčių aspektą ir vaikams su negalia užtikrinamos tinkamos procesinės sąlygos²², kurios bus išsamiau pristatytos tolesnėse dalyse.

1.1.3 Darbo eiga, taikoma poreikiams ir kliūtims vertinti bei spręsti

Siūlomoje darbo eigoje, skirtoje nukentėjusių vaikų poreikiams ir kliūtims Lietuvoje vertinti bei spręsti, nustatomas koordinuotas, standartizuotas ir į vaiką orientuotas požiūris. Kaip nurodyta ankstesnėse dalyse, šiuo metu nesant aiškių nacionalinių gairių, formuojasi nenuosekli praktika, neretai neatitinkanti skirtingų pažeidžiamų vaikų poreikių. Integravus skaitmeninę sistemą, šį procesą galima supaprastinti, geriau suderinti su geriausia tarptautine praktika ir veiksmingiau reaguoti į sunkumus, su kuriais susiduria nukentėję vaikai.

Pagal šią darbo eigą pradedama nuo pirminio rizikos vertinimo, atliekamo kuo anksčiau po skundo pateikimo. Šiame etape svarbiausia nustatyti pagrindinius pažeidžiamumo veiksnius, pavyzdžiui, vaiko amžių, negalią, socialinę ir ekonominę padėtį ir nusikaltimo pobūdį. Pavyzdžiui, kad mažametis vaikas su intelekto negalia galėtų veiksmingai dalyvauti procese, gali prireikti papildomų pagalbos mechanizmų, tokių kaip augmentinės ir alternatyviosios komunikacijos priemonių.

Standartizuota skaitmeninė platforma, pavyzdžiui, 2 dalyje siūloma sistema „Diana“ (1.8 Sistema „Diana“: kibernetinis saugumas), kurioje integruotos patvirtintos vertinimo priemonės, visais atvejais užtikrins nuoseklumą, nes bus sistemingai renkama svarbiausia informacija apie nukentėjusius vaikus. Sistemą „Diana“ sudaro tokios

²² National Research Council & Victim Support Europe, 2025. Kompleksinio bendradarbiavimo sistemos modelis, I dalies 9 skirsnis. [Ataskaita rengiama].

funkcijos kaip informacija lengvai suprantama kalba, suderinamumas su AAK ir pagalbinėmis technologijomis. Dėl to užtikrinamas geresnis prieinamumas ir įtrauktis, ypač vaikų su intelekto ir psichosocialine negalia. Surinkus šiuos duomenis, jie turi būti saugiai prieinami suinteresuotiesiems subjektams, pavyzdžiui, vaiko teisių apsaugos specialistams, psichologams ir teisėsaugos institucijoms. Tai skatintų bendradarbiavimą rengiant individualius pagalbos planus. Duomenų saugumo priemonės išsamiau apibūdintos 2 dalyje. Be to, sistemoje „Diana“ realiuoju laiku siunčiami įspėjimai ir dirbtinio intelekto valdomi rizikos vertinimai sudarytų geresnes sąlygas ankstyvai intervencijai, padėtų specialistams pritaikyti individualius pagalbos planus ir tuo pačiu mažintų gaišatį ir antrinės viktimizacijos riziką.

Platforma, kurioje naudojamos patvirtintos vertinimo priemonės šiai informacijai sistemingai rinkti, užtikrins nuoseklumą visais atvejais. Įdiegus tokias funkcijas kaip informacija lengvai suprantama kalba arba suderinamumas su AAK, sistema užtikrintų didesnę proceso prieinamumą bendravimo poreikių turintiems vaikams. Surinkus šiuos duomenis, jie turi būti saugiai prieinami suinteresuotiesiems subjektams, pavyzdžiui, vaiko teisių apsaugos specialistams, psichologams ir teisėsaugos institucijoms. Tai skatintų bendradarbiavimą rengiant individualius pagalbos planus.

Kitame etape daugiausia dėmesio skiriama prie konkrečių kiekvieno vaiko poreikių pritaikytų procesinių sąlygų užtikrinimui. Tuo tikslu galėtų būti pasitelkiami kvalifikuoti bendravimo tarpininkai, sukuriama vaikams palanki apklausos aplinka ir psichologinės pagalbos užtikrinimas viso proceso metu. Su seksualiniu smurtu susijusiose bylose taikant lyčiai jautrias priemones, pavyzdžiui, leidžiant vaikams pasirinkti apklausėjo lytį, galima sumažinti emocinį stresą ir skatinti pasitikėjimą.

Kaimo vietovėse, kur yra nedaug vaikams pritaikytų priemonių, paslaugų spragas padėtų užpildyti mobilieji skyriai arba virtualios konsultacijos. Šiuo tikslu būtų naudinga 2 dalies 1.2 skirsnyje aprašyta sistema „Diana“, kurioje sudaromos galimybės realiuoju laiku stebėti procesinių sąlygų pritaikymą. Taip užtikrinama, kad specialistai taikytų tinkamas pagalbos priemones ir būtų informuojami visi atitinkami suinteresuotieji subjektai. Be to, sistemoje „Diana“ sudaromos galimybės specialistams atnaujinti pagalbos planą, pasikeitus vaiko poreikiams. Kaip apibūdinta šio dokumento 2 dalies 1.4 skirsnyje (Sistema „Diana“: rizikos ir procesinių sąlygų pritaikymo vertinimas. Įspėjimai apie riziką), sistemoje pažymimi skubūs atvejai ir išsiunčiami įspėjimai skubiai imtis veiksmų. 1.5 skirsnyje (Sistema „Diana“: ekspertinė sistema ir pokalbių atsakiklis (angl. *chatbot*)) paaiškinta, kaip dirbtinio intelekto pokalbių atsakiklis padeda vaikams ir šeimoms suprasti savo teises ir išreikšti nuomonę dėl procesinių sąlygų pritaikymo. Taip užtikrinama, kad jų balsas būtų išgirstas ir pagalba būtų pritaikyta atsižvelgiant į jų patirtį.

Kaimo vietovėse, kur vaikams pritaikytų priemonių prieinamumas gali būti ribotas, paslaugų spragas padėtų užpildyti mobilieji skyriai arba virtualios konsultacijos. Šiame etape būtų naudinga ir skaitmeninė sistema, nes realiuoju laiku būtų galima stebėti, kaip įgyvendinamas sąlygų pritaikymas, užtikrinti veiksmingą priemonių taikymą ir visų atitinkamų subjektų informavimą. Be to, ši funkcija leistų fiksuoti vaiko nuomonę dėl taikomų priemonių taip užtikrinant, kad į ją būtų atsižvelgiama, ir skatinant dalyvaujimąjį požiūrį.

Darbo eigoje pabrėžiama nuolatinės stebėsenos ir pakartotinio vertinimo svarba, pripažįstant, kad nukentėjusių vaikų poreikiai bėgant laikui ir skirtinguose proceso etapuose gali keistis. Tokie veiksniai, kaip emocinis teismo proceso poveikis arba vaiko gyvenimo situacijos pokyčiai, gali turėti didelės įtakos jo pagalbos poreikiams. Pavyzdžiui, iš pradžių vangiai bendraujantis vaikas gali tapti atviresnis pritaikius tinkamas intervencijas, todėl reikės koreguoti pagalbos jam planą. Tokiu atveju skaitmeninė sistema būtų ypač naudinga ne tik dėl dinamiškai atnaujinamų vertinimų, automatiškai siunčiamų priminimų apie tolesnius veiksmus ir įspėjimų specialistams apie kylančias rizikas, bet ir dėl vaikams bei jų šeimoms teikiamos informacijos. Turėdami galimybę realiuoju laiku gauti svarbiausią informaciją, jie žinotų, kokia pagalba bus teikiama tą dieną, kokios yra jų teisės ir ko tikėtis per tokius procesinius veiksmus kaip apklausa. Užtikrinant lankstumą ir gebėjimą reaguoti, šis procesas užtikrintų, kad sunkumai būtų visapusiškai įvertinti ir kad teikiant paramą neliktų spragų.

Tokia darbo eiga galėtų būtų taikoma, pavyzdžiui, nuo smurto artimoje aplinkoje nukentėjusio vaiko byloje, kai būtina apsauga nuo smurtautojo keršto. Atliekant pradinį vertinimą, gali būti nustatyta, kad didelė kliūtis yra vaiko baimė duoti parodymus. Siekiant išspręsti šią problemą, būtų galima pritaikyti procesinius reikalavimus ir parodymus iš saugios vietos duoti vaizdo priemonėmis. Vėliau, vykdant nuolatinę stebėseną, būtų galima įvertinti šio metodo veiksmingumą ir nustatyti naujus poreikius, pavyzdžiui, psichologinių konsultacijų ar papildomų apsaugos priemonių būtinybę.

Integravus šį procesą į Lietuvos teisingumo sistemą, pasikeistų nukentėjusių vaikų poreikių ir kliūčių sprendimo būdai. Skaitmeninės sistemos naudojimas pagerintų koordinavimą ir užtikrintų, kad procesas būtų skaidrus ir pritaikomas. Skatinant suinteresuotųjų subjektų bendradarbiavimą ir įtvirtinant lankstumą kiekviename etape, šis metodas sudarytų sąlygas pirmenybę teikti nukentėjusių vaikų gerovei, tuo pačiu metu laikantis geriausios praktikos. Pateiktuose pavyzdžiuose išryškinama, kaip tokia sistema galėtų reaguoti į atskirų atvejų sudėtingumą, užtikrinant, kad vaikai laiku gautų

visapusišką prie konkrečių aplinkybių pritaiktą pagalbą²³.

1 etapas: rizikos, pažeidžiamumo ir kliūčių nustatymas

Atliekant pirminį vertinimą, pirmiausia ir svarbiausia nustatyti vaiko amžių, lytį, negalią ir kitus pažeidžiamumus. Šis etapas turėtų būti atliekamas iš karto po to, kai pateikiamas skundas dėl nusikalstamos veikos, užtikrinant, kad apsaugos priemonės ir procesinės sąlygos būtų užtikrintos prieš vaikui susiduriant su teisingumo sistema. Vertinimas turi būti atliktas prieš pirmąjį oficialų kontaktą su teisėsauga ar teismo atstovais, kad specialistai galėtų pritaikyti apklausas, apžiūras ir teismo salę.

Atsižvelgiant į šio etapo jautrumą, vertinimą atliekantys specialistai turi jį atlikti atsargiai, nes vaikai ar jų šeimos apie negalią gali nesiryžti prabilti dėl stigos ar kritikos baimės. Šeimoms tenka labai svarbus vaidmuo suteikiant esminę informaciją apie vaiko poreikius, pageidautinus bendravimo būdus ir emocinę gerovę. Jų dalyvavimas užtikrina, kad vertinant dėmesys būtų sutelktas į kliūčių nustatymą, o ne negalios diagnozę.

Vertinimo metu, užuot rinkus išsamius medicininius dokumentus, pirmenybė turėtų būti teikiama vaiko funkcinų gebėjimų įvertinimui. Remiantis specialistų ir šeimos narių pastebėjimais, nustatomi judėjimo, bendravimo ar emocijų valdymo sunkumai. Šeimos įtraukimas į šį procesą ne tik skatina pasitikėjimą, bet ir padeda sudaryti konkrečioms vaiko aplinkybėms ir įpročiams tinkamas sąlygas. Ši tema bus plačiau aptarta 2 dalyje, kurioje apibūdinamos sistemos „Diana“ funkcijos.

Šį vertinimą galėtų koordinuoti vaiko teisių apsaugos įstaigos, kurios Lietuvoje yra teisiškai įgaliotos užtikrinti vaikų gerovę. Toliau bus aptarta, kodėl į šį vertinimą būtų naudinga įtraukti kitus baudžiamosios justicijos ir pagalbos vaikams specialistus. Atliekant vertinimą daugiausia dėmesio turėtų būti skiriama ne negalios diagnozei, o bendriems vaiko poreikiams ir jiems kylančioms kliūtims išsiaiškinti. Pavyzdžiui, užuot ieškojus išsamių medicininių dokumentų, atliekant vertinimą būtų galima vertinti funkcinis gebėjimus ir sunkumus, pavyzdžiui, judėjimo, bendravimo ar emocijų valdymo sunkumus.

Taip pat vertinami tiesioginiai vaiko fiziniai poreikiai: akivaizdūs matomi požymiai, pavyzdžiui, asmens su negalia vežimėlio naudojimas, arba sunkumai išsakant mintis.

²³ National Research Council & Victim Support Europe, 2025. Kompleksinio bendradarbiavimo sistemos modelis, I dalies 14 skirsnis. [Ataskaita rengiama].

Vaikui, kuris naudoja augmentinės ir alternatyviosios komunikacijos (AAK) įrenginius, gali prireikti su šiomis sistemomis susipažinusių specialistų pagalbos. Be to, vertingos informacijos apie vaiko poreikius, nereikalaujant aiškiai konstatuoti faktus ar atlikti invazinę apklausą, gali suteikti ir neverbaliniai ženklai, pavyzdžiui, streso ar nepatogumo požymiai.

Kitas labai svarbus šio etapo elementas yra nustatyti pagrindinį vaikui padedantį asmenį. Tai gali būti vienas iš tėvų, globėjas ar kitas patikimas svarbią vietą vaiko gyvenime užimantis suaugęs asmuo. Tais atvejais, kai pagrindinis padedantis asmuo yra nepasiekiamas arba netinkamas, pavyzdžiui, smurto šeimoje atvejais, vertinant reikėtų nustatyti alternatyvius asmenis, pavyzdžiui, socialinius darbuotojus arba mokytojus. Be to, jei įmanoma, reikėtų dokumentuose nurodyti vaiką pažįstančių specialistų, pavyzdžiui, psichologų, logopedų ar tarpininkų, vardus ir pavardes. Šie specialistai gali suteikti vertingų įžvalgų apie vaiko poreikius ir palengvinti vertinimo procesą.

Į pradinį vertinimą taip pat reikėtų įtraukti kitą svarbią informaciją, kurią galima surinkti netrukdam vykdomam tyrimui. Pavyzdžiui, per pokalbius ar bendraujant su vaiku pastebėti dalykai gali atskleisti jo emocinę būseną, įveikimo mechanizmus ir galimas kliūtis dalyvauti teismo procese. Taikant tokį požiūrį užtikrinama, kad vertinimo procesas būtų kuo mažiau invazinis ir prioritetas būtų teikiamas vaiko gerovei.

Visos pirminio vertinimo išvados turi būti kruopščiai užfiksuotos bylos medžiagoje, kad būtų apsaugotas vaiko konfidencialumas ir saugumas. Neatskleistina informacija, pavyzdžiui, detalės apie vaiko pažeidžiamumą ar pagalbos poreikius, turėtų likti neprieinamos kitos proceso šalies advokatams, siekiant užkirsti kelią galimam netinkamam informacijos panaudojimui arba piktnaudžiavimui informacija. Apskritai prieiga prie vaiko vertinimo duomenų turėtų būti griežtai apribota tik tais specialistais, kurie tiesiogiai dalyvauja teikiant pagalbą vaikui, įskaitant psichologus, pedagogus, teisėsaugos pareigūnus ir atstovus pagal įstatymą. Šia informacija turėtų būti dalijamasi tik pagal poreikį, užtikrinant, kad ji būtų naudojama tik vaiko gerovės ir dalyvavimo teismo procese tikslais²⁴.

²⁴ National Research Council & Victim Support Europe, 2025. Kompleksinio bendradarbiavimo sistemos modelis, I dalies 15 skirsnis. [Ataskaita rengiama].

2 etapas: išsamus vaiko vertinimas

Antrajame individualių poreikių vertinimo proceso etape daugiausia dėmesio skiriama konkrečių poreikių ir kliūčių, su kuriomis nukentėjęs vaikas gali susidurti baudžiamajame procese, įvertinimui. Šis išsamus įvertinimas sudaro specialistams galimybę nustatyti pritaikytas pagalbos priemones kerštui, bauginimui ir antrinei viktimizacijai išvengti, kartu užtikrinant, kad procesinių sąlygų pritaikymas būtų suplanuotas visiems numatomiems teismo proceso etapams. Šiame etape ypač svarbus baudžiamosios justicijos sistemos, vaiko teisių apsaugos tarnybų ir kitų sektorių specialistų bendradarbiavimas, griežtai laikantis duomenų apsaugos ir pagarbos vaiko privatumui.

VPT diskusijose jauni žmonės pabrėžė, kad paramos kokybė labai skiriasi priklausomai nuo individualaus specialisto. Tai rodo neatidėliotiną standartizuotų procedūrų ir profesinės atskaitomybės poreikį visuose regionuose ir tarnybose. Šiame etape labai svarbus baudžiamojo teisingumo sistemos, vaikų apsaugos tarnybų ir kitų sektorių specialistų bendradarbiavimas, griežtai laikantis duomenų apsaugos reikalavimų ir gerbiant vaiko privatumą.

Lietuvoje už šių vertinimų atlikimą pirmiausia atsakingos vaiko teisių apsaugos tarnybos ir teisėsaugos institucijos, dažnai būna pasitelkiami psichologai ir socialiniai darbuotojai²⁵. Be to, jei nekyla interesų konfliktas, skatinamas aktyvus vaikui padedančių specialistų, įskaitant mokytojus, sveikatos priežiūros paslaugų teikėjus ar logopedus, dalyvavimas. Pavyzdžiui, tais atvejais, kai smurtautojas yra šeimos narys, gali prireikti paskirti nepriklausomą atstovą, kad būtų teikiamas prioritetas vaiko interesams. Svarbiausia sukurti visapusišką pagalbos tinklą, pritaikytą prie vaiko aplinkybių.

Šiame etape turi būti atsižvelgiama į vaiko intelekto ar psichosocialinę negalią ir į tradicinį teismo procesą. Pavyzdžiui, teismuose dažnai vartojama sudėtinga kalba ir netiesiogiai užduodami klausimai, o tai gali būti nesuprantama vaikams su intelekto negalia. Geresnę patirtį užtikrintų vaikui pritaikytos priemonės: supaprastinti dokumentai, perfrazuoti klausimai arba alternatyvūs bendravimo metodai, pavyzdžiui, AAK priemonės. Be to, nustačius vaiko pageidaujamus bendravimo būdus ir į juos atsižvelgus, skatinamas veiksmingas bendravimas ir mažinamas vaiko patiriamas stresas.

Fizinės ir sensorinės priemonės taip pat labai svarbios užtikrinant vaiko komfortą ir dalyvavimą. Pavyzdžiui, sensoriškai ypač jautriems vaikams gali būti naudingi tylesni laukiamieji kambariai arba reguliuojamas apšvietimo intensyvumas. Be to, reikia

²⁵ Grigaitė ir Baltrušytė, (n 1) 23.

atsižvelgti į prieinamumo poreikius, pavyzdžiui, transporto priemonės ir pritaikytą įrangą, ypač vaikams, gyvenantiems kaimo vietovėse arba įstaigose, turinčiose ribotus išteklius. Jei vaikas naudoja pagalbinėmis technologijomis, reikėtų nustatyti konkrečius jų reikalavimus ir jas pritaikyti, kad būtų išvengta bendravimo sutrikimų.

Šiame etape ne mažiau svarbios ir šeimos aplinkybės bei su jomis susiję pažeidžiamumai. Vaikams iš šeimų, kuriose piktnaudžiaujama svaiginamosiomis medžiagomis, nesutariama dėl globos ar trūksta finansinio stabilumo, gali prireikti papildomų apsaugos priemonių. Pavyzdžiui, jei bendravimas su vienu iš tėvų kelia pavojų, reikia pasirinkti alternatyvius bendravimo būdus. Konfliktų su globėjais gali kilti ir grupinio gyvenimo namuose ar įstaigose gyvenantiems vaikams, todėl tokiu atveju būtina pasitelkti nepriklausomus advokatus ar tarpininkus.

Be to, vertinimo procese turi būti atsižvelgiama į praktinius ir kontekstinius vaiko poreikius, pavyzdžiui, mokyklos tvarkaraštį, sveikatos priežiūros tvarką ir gyvenamąją aplinką. Pavyzdžiui, specialistai galėtų pasinaudoti bendravimo strategijomis, sėkmingai taikomomis vaiko mokykloje, kad pagerintų bendravimą teisme. Be to, reikėtų atsižvelgti į konkrečius lyties poreikius, ypač jei vaikas dėl kultūrinių normų ar praeityje patirtos traumos pageidauja dirbti su tam tikros lyties specialistais.

Atsižvelgiant į individualių vertinimų sudėtingumą, specializuotos darbo grupės, kuriai padėtų skaitmeninė sistema, sukūrimas užtikrintų struktūruotą ir koordinuotą požiūrį. Į šią darbo grupę turėtų būti įtraukti psichologai, vaiko teisių apsaugos pareigūnai, mokytojai, sveikatos priežiūros specialistai, teisėsaugos pareigūnai, prokurorai ir teismų atstovai, kurių kiekvienas turėtų aiškiai apibrėžtą vaidmenį vertinant ir teikiant pagalbą nukentėjusiems vaikams:

1. Teismo psichologai gali atlikti psichologinį vertinimą, nustatyti emocinius ir kognityvinius poreikius bei sudaryti tinkamas sąlygas, pavyzdžiui, taikyti į traumą orientuotus apklausos metodus arba augmentinės ir alternatyviosios komunikacijos (AAK) įrenginius. Be to, jie turėtų teikti psichologinę pagalbą ir parengti vaiką bendravimui su teisėsaugos institucijomis bei teismais.
2. Vaiko teisių apsaugos pareigūnai yra vaiko interesų gynėjai, užtikrina jo saugumą ir palaiko ryšius su kitais suinteresuotaisiais subjektais, siekdami koordinuoti būtinas socialines paslaugas. Jie taip pat turėtų stebėti, ar sudaromos tinkamos procesinės sąlygos, įsikišti, jei vaiko teisės nėra tinkamai ginamos.
3. Mokytojai gali pateikti įžvalgų apie vaiko mokymosi ir bendravimo pageidavimus, suteikti informacijos apie jo socialinę aplinką ir pasiūlyti švietimo pagalbos strategijas, kurios gali padėti vaikui aktyviau dalyvauti teisingumo procese.

4. Sveikatos priežiūros specialistai dirbtų siekdami įvertinti fizinės ir psichinės sveikatos būklę, kuri gali turėti įtakos vaiko gebėjimui duoti parodymus ar dalyvauti procesiniuose veiksmuose. Jie turėtų teikti rekomendacijas dėl būtinų medicininių sąlygų ir bendradarbiauti su psichologais, kad užtikrintų, jog prioritetas būtų teikiamas vaiko gerovei.
5. Teisėsaugos pareigūnų vaidmuo visų pirma turi būti sutelktas į apklausų vykdymą taikant vaikui palankias metodikas bendradarbiaujant su psichologais arba kvalifikuotais tarpininkais. Jie turėtų užtikrinti, kad tyrimo procedūros būtų pritaikytos prie vaiko poreikių ir kad visos pritaikomos procesinės sąlygos būtų pagrįstos dokumentais ir įgyvendintos.
6. Prokurorai prižiūri tyrimą, užtikrindami, kad vaikui pritaikytos procesinės sąlygos būtų pripažintos ir tinkamai teisiškai įtvirtintos. Šiame etape jie turėtų būti pagrindiniai specialistų koordinatoriai, užtikrinantys, kad prieš pradėdant teisinius veiksmus būtų atlikti visi būtini vertinimai.
7. Teisėjai tinkamų procesinių sąlygų sudarymą koordinuoja nagrinėjant bylą teisme. Jie turėtų užtikrinti, kad teismo procesas atitiktų vaikams palankius standartus, kad procesinės sąlygos būtų pritaikytos nuosekliai ir kad vaikas nepatirtų bereikalingo streso ar pakartotinės apklausos.
8. Rekomenduojama vaikui paskirti vieną kontaktinį asmenį, kuris padėtų per visą teismo procesą. Pavyzdžiui, atsižvelgiant į bylos sudėtingumą ir vaiko poreikius, šį vaidmenį galima paskirti šeimos nariui, apmokytam tarpininkui arba vaiko teisių apsaugos pareigūnui. Tokiu atveju 2 dalyje siūloma skaitmeninė sistema sudarytų galimybes vaikui ir šiam paskirtam specialistui tiesiogiai bendrauti, per visą procesą užtikrintų tęstinumą ir pasitikėjimą.

Darbo grupė taip pat turėtų būti sudaryta taip, kad atitiktų tarptautinius principus, pavyzdžiui, Asmenų su negalia teisių konvenciją^{26, 27}.

²⁶ Asmenų su negalia teisių konvencija UNGA Res 61/106.

²⁷ National Research Council & Victim Support Europe, 2025. Kompleksinio bendradarbiavimo sistemos modelis, I dalies 16 skirsnis. [Ataskaita rengiama].

3 etapas: per visą baudžiamąjį procesą užtikrinamas nuolatinis individualaus vertinimo informacijos atnaujinimas

Trečiajame etape vertinant nukentėjusių vaikų poreikius Lietuvoje pabrėžiama nuolatinio procesinių sąlygų atnaujinimo svarba viso baudžiamojo proceso metu. Tam būtina dinamiška, skaitmeninė bylų valdymo sistema, pavyzdžiui, „Diana“, kurioje centralizuojama pirminio vertinimo informacija ir, atsižvelgiant į procesinio veiksmo rūšį (apklausa teisme, parodymai teismo salėje), stebimi visi būtini pakeitimai. Šiame etape, kaip ir pažymėta tyrimo „Situacijos Lietuvoje analizė“ išvadose, neapsiribojama vien tik vaiko poreikių nustatymu proceso pradžioje, bet užtikrinama, kad kiekviename svarbiame teismo procese etape pagal vaiko poreikius būtų pritaikomos procesinės sąlygos.

Centralizuota skaitmeninė nukentėjusiojo byla, integruota į sistemą „Diana“ ir esamas Lietuvos teismų platformas (LITEKO, e.teismas.lt), taptų vieninteliu atskaitos tašku, kuriuo remiantis būtų pritaikomos procesinės sąlygos. Tokiu būdu būtų užtikrinta, kad specialistai (vaiko teisių apsaugos pareigūnai, teismo psichologai, teisėsaugos ir teismų pareigūnai) galėtų realiuoju laiku susipažinti su atnaujinimais ir atitinkamai pritaikyti savo praktiką. Pavyzdžiui, jei apklausą teisme atliekantis specialistas pastebėtų, kad vaikas, prisimindamas įvykį, jaučia padidėjusį nerimą, dėl šios informacijos būtų automatiškai peržiūrėtos taikomos sąlygos ir galbūt vietoje asmeninės apklausos būtų rekomenduota parodymus įrašyti vaizdo priemonėmis.

Siekiant užtikrinti procesinį sąžiningumą ir vaiko interesus atitinkantį teisingumą, sąlygos atnaujinamos atsižvelgiant į procesinį veiksmą, kuriame dalyvauja vaikas. Tyrimo „Situacijos Lietuvoje analizė“ išvadose pabrėžiama, kad skirtingose procese stadijose procesinės sąlygos pritaikomos nenuosekliai: kai kuriems vaikams jos pritaikomos per apklausas, bet ne per teismo posėdžius. Siekiant tai išspręsti, sistemoje reikėtų išskirti atnaujinimus pagal proceso etapus: apklausas, tyrimo veiksmus, duodant parodymus teisme. Tokiu atveju vaiko emocinis pasirengimas sistemoje turėtų būti vertinamas iš naujo ir sudaromos galimybės procesines sąlygas pritaikyti: duoti parodymus dalyvaujant tarpininkui, naudoti iš anksto įrašytus parodymus arba apsaugoti vaiką nuo tiesioginės akistatos su kaltinamuoju.

Skaitmeninės bylos medžiagos prieinamumas visuose teismo proceso etapuose sustiprintų suinteresuotųjų subjektų – teisėsaugos pareigūnų, vaiko teisių apsaugos specialistų, psichologų, atstovų pagal įstatymą ir teismo darbuotojų – veiklos koordinavimą. Kaip nurodyta ankstesniame skirsnyje, siekiant užtikrinti

konfidencialumą, prieiga prie vaikai pritaikytų priemonių turėtų būti suteikiama tik tiems, kurie tiesiogiai dalyvauja įgyvendinant šias priemones, pavyzdžiui, tarpininkams ar socialiniams darbuotojams. Šioje medžiagoje taip pat atspindėtų visos sąlygų pritaikymo priemonės, pavyzdžiui, pritaikytos procesinės sąlygos teisme, pagalbinės bendravimo priemonės ar aplinkos pakeitimai, taip užtikrinant skaidrumą ir atskaitomybę.

Siekiant skatinti vaikų atstovavimą ir procesinį sąžiningumą, naudojant sistemą „Diana“ būtų užtikrinta, kad vaikai ir jų šeimos, pasikeitus jų poreikiams, galėtų peržiūrėti ir prašyti pakeisti procesines priemones. Remiantis „Situacijos Lietuvoje analizės“ rekomendacijomis, sistema apimtų vaikams skyrių, kuriame būtų pateikti prieinami paaiškinimai apie esamus sąlygų pritaikymus ir teisingas struktūruotas procesas lengvai suprantama kalba, pagal kurį vaikai ir teisiniai atstovai galėtų prašyti pakeitimų. Tai leistų užtikrinti, kad būtų atsižvelgta į kintantį patogumo lygį (pvz., perėjimas nuo nuotolinio prie asmeninio liudijimo), būtų teikiama apmokytų tarpininkų pagalba, padedanti vaikams suprasti bylos medžiagą ir įsitraukti į ją, suteikiant jiems galimybę aktyviai dalyvauti teismo procese.

Pavyzdžiui, jei vaikas iš pradžių pageidavo parodymus duoti nuotoliu, bet vėliau pasijuto pakankamai pasitikintis savimi, kad teismo posėdyje galėtų dalyvauti asmeniškai, sistemoje „Diana“ turėtų būti galimybė pateikti prašymą peržiūrėti sąlygas. Taip užtikrinama, kad procesinės priemonės būtų taikomos lanksčiai ir orientuojantis į vaiką, o ne griežtos ir nekintamos. VPT dalyvis pabrėžė proceso supratimo svarbą: *„Padėjo tai, kad advokatas man viską paaiškino apklausos metu – kitaip nebūčiau supratęs, apie ką jie kalba.“* Tai parodo palaikančio bendravimo ir vaikui suprantamų paaiškinimų svarbą visose bylos nagrinėjimo stadijose.

Skaitmeninėje bylos medžiagoje taip pat galėtų būti automatiniai pranešimai atitinkamiems specialistams, užtikrinantys, kad laiku būtų imtasi veiksmų, kai vaikams taikomos priemonės yra keičiamos arba kai būtina atlikti naujus vertinimus. Be to, sistema galėtų generuoti įspėjimus apie periodines peržiūras, ypač keičiantis proceso etapui (pavyzdžiui, pereinant nuo tyrimo prie bylos nagrinėjimo teisme), siekiant užtikrinti, kad visos priemonės išliktų tinkamos ir veiksmingos.

Dėl jautraus asmeninės informacijos pobūdžio svarbu užtikrinti vaiko privatumą ir duomenų apsaugą. Skaitmeninėje bylos medžiagoje esanti informacija turi būti užšifruota ir prieinama tik įgaliotiems darbuotojams. Kaip bus išsamiau paaiškinta 2 dalies 1.3 skirsnyje (Sistema „Diana“: bylų valdymo sistema), prieiga turėtų būti ribojama pagal funkcijas. Tai reiškia, kad skirtingi specialistai gali matyti tik jiems reikalingas bylos medžiagos dalis. Pavyzdžiui, psichologai ir vaiko teisių apsaugos pareigūnai turėtų turėti prieigą prie vertinimo duomenų, o prokurorai ir teisėjai turėtų

matyti informaciją apie taikomas procesines sąlygas ir bylos eigą. Policijos pareigūnai turėtų turėti prieigą tik prie su byla susijusių faktų, reikalingų jų tyrimui, bet ne prie neatskleistinių psichologinių ar medicininių dokumentų.

Siekiant apsaugoti vaiką nuo stigmatos ar žalos, medžiagoje neturėtų būti bereikalingų detalių apie vaiko asmeninius sunkumus. Sistemoje „Diana“ yra įdiegtos kontrolės priemonės, leidžiančios valdyti, kas gali matyti ir atnaujinti įvairių tipų informaciją. Jei kyla pavojus vaiko saugumui, pavyzdžiui, tais atvejais, kai jam gali grėsti smurtautojo kerštas, reikia imtis papildomų atsargumo priemonių. Tam tikra informacija gali būti netgi paslėpta nuo tam tikrų naudotojų, o didelės rizikos atvejais prieš suteikiant prieigą gali prireikti papildomo autentifikavimo patvirtinimo. Tam tikrus neskelbtinus duomenis turėtų galėti peržiūrėti tik tiesiogiai vaikui pagalbą teikiantys specialistai.

Sistemoje taip pat turi būti atsižvelgiama į vaiko teisę peržiūrėti ir dalyvauti priimant sprendimus, susijusius su jam pritaikytomis sąlygomis. Pavyzdžiui, į bylos medžiagoje galėtų būti vaikams skirtas lengvai skaitomas skyrius, kuriame būtų vartojama jų amžiui ir kognityviniams gebėjimams pritaikyta kalba ir formatai. Vaikams galėtų būti teikiama apmokytų tarpininkų ar teisinių atstovų pagalba, kad jie suprastų bylos turinį ir galėtų su juo susipažinti, taip skatinant jų dalyvavimo teisingumo procese jausmą²⁸.

1.1.4 Bendradarbiavimo kompleksinėje sistemoje galimybės

Siekiant pašalinti sistemines dabartinio Lietuvos požiūrio į pagalbą nuo nusikaltimų nukentėjusiems vaikams spragas, būtina sukurti labiau koordinuotą ir nuoseklią sistemą. Nors įvairūs suinteresuotieji subjektai atlieka svarbų vaidmenį teikiant pagalbą, dėl vientisos sistemos trūkumo paslaugos teikiamos fragmentiškai, ypač nepakankamai aptarnaujamuose regionuose²⁹, todėl naudinga sudaryti atitinkamų institucijų, įstaigų ir paslaugų teikėjų žemėlapi.

Vaiko teisių apsaugos agentūros yra svarbiausios koordinuojant nukentėjusių vaikų priežiūrą ir užtikrinant jų saugumą, dažnai jos yra pirmasis kontaktinis asmuo. Vis dėlto jų gebėjimą tvarkyti sudėtingus atvejus kartais riboja išteklių trūkumas ir nenuoseklus tarpinstitucinis bendradarbiavimas. Savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyriai, kaip pabrėžiama „Situacijos Lietuvoje analizėje“³⁰, taip pat atlieka svarbų vaidmenį vertinant vaikų poreikius. Teisėsaugos institucijos, įskaitant policiją ir prokurorus, yra atsakingos už baudžiamųjų bylų tyrimą ir procesinius veiksmus. Nors jos bendradarbiauja su kitais

28 National Research Council & Victim Support Europe, 2025. Kompleksinio bendradarbiavimo sistemos modelis, I dalies 17 skirsnis. [Ataskaita rengiama].

29 Grigaitė ir Baltrušytė, (n 1) 44.

30 Ibid., (n 1) 27.

suinteresuotaisiais subjektais, siekdamas apsaugoti vaiko interesus, dėl riboto mokymo taikyti į vaiko interesus orientuotą praktiką rezultatai kartais būna nenuoseklūs.

Sveikatos priežiūros specialistai, įskaitant gydytojus ir psichologus, svariai prisideda atlikdami medicininius tyrimus ir psichologinius vertinimus bei teikdami traumatologinę pagalbą. Tačiau šių paslaugų prieinamumas išlieka nevienodas, ypač mažesniuose miestuose, kur trūksta specializuotų specialistų^{31,32}. Aktyviau įtraukiant savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrius, galima užtikrinti geresnį koordinavimą ir struktūrizuotą vertinimą, užtikrinant, kad vaikai gautų tinkamą pagalbą be nereikalingo delsimo. Šio dokumento 2 dalyje pateikiama išsamesnė informacija apie tai, kaip skaitmeninėje sistemoje kiekvienam vertinimo procese dalyvaujančiam specialistui bus priskirti prieigos lygiai ir atsakomybė, taip padidinant veiksmingumą ir pagerinant įstaigų tarpusavio bendravimą.

Švietimo institucijos, pavyzdžiui, mokyklos ir mokytojai, suteikia vertingų žinių apie vaiko socialinę ir akademinę aplinką, tačiau jų dalyvavimas justicijos procesuose dažnai būna nenuoseklus. Socialiniai darbuotojai, atliekantys svarbų vaidmenį sprendžiant šeimos dinamikos ir gerovės poreikius, dažnai susiduria su dideliu darbo krūviu ir nepakankamu koordinavimu su kitomis institucijomis. Nevyriausybinės organizacijos ir advokacijos grupės, pavyzdžiui, „Gelbėkit vaikus Lietuvoje“, padeda sumažinti paslaugų spragas, teikdamos specializuotą pagalbą nukentėjusiesiems, tačiau jų pasiekiamumą dažnai riboja finansavimo ir veiklos apribojimai, ypač atokiose vietovėse, kur tokių paslaugų labiausiai reikia³³. VPT dalyvis išreiškė nusivylimą paramos sistema: „Net kai paprašai pagalbos ir paskiriamas specialistas, niekas nesikeičia. Vaikai smurto apimtuose namuose lieka ištisus mėnesius.“ Šis pavyzdys parodo sisteminius veiklos stebėjimo ir koordinavimo trūkumus.

Psichologai ir psichiatrai teikia būtiną į traumą orientuotą psichikos sveikatos priežiūrą, tačiau jų pasiūla yra nepakankama, kad patenkintų didėjančią poreikį. Teisiniai atstovai ir vaikų advokatai dirba siekdami apsaugoti teisinius vaiko interesus ir užtikrinti, kad jo balsas būtų išgirstas. Teisminės institucijos, įskaitant teisėjus ir teismų darbuotojus, paprastai laikomos atsakingomis už vaikui pritaikytos teisingumo aplinkos kūrimą, tačiau praktika įgyvendinama nevienodai, todėl kai kuriems vaikams tenka susidurti su bauginančia teismo aplinka. Bendruomenės pagalbos tarnybos, pavyzdžiui, krizių centrai, teikia neatidėliotiną pagalbą miestuose, tačiau kaimo regionuose šių išteklių dažnai trūksta, todėl vaikai negali laiku gauti pagalbos³⁴.

³¹ *Ibid.*, (n 1) 27.

³² *Ibid.*, (n 1) 44.

³³ *Ibid.*, (n 1) 44.

³⁴ *Ibid.*, (n 1) 44.

Šiuo metu esama daugiau spragų, susijusių su pagalbos nukentėjusiesiems paslaugų prieinamumu kaimo vietovėse ir nepakankamai aptarnaujamose vietovėse, ir nėra oficialių protokolų šiems skirtumams šalinti. Šioms spragoms užpildyti galėtų būti įdiegtos mobiliosios grupės arba dalijimasis ištekliais iš kaimyninių regionų, tačiau tokios priemonės vis dar nepakankamai išplėtos. Centralizuotas paslaugų katalogas, nors teoriškai ir naudingas, kol kas neegzistuoja, todėl specialistams sudėtinga susisiekti su atitinkamais ištekliais.

Pavyzdžiui, vaiko teisių apsaugos įstaigos galėtų imtis iniciatyvos koordinuoti priežiūrą ir naudotis centralizuota skaitmenine platforma, kad galėtų tvarkyti atnaujintą regioninės patirties, kontaktinės informacijos ir prieinamų paslaugų duomenų bazę. Tokia sistema sumažintų priklausomybę nuo neoficialių tinklų ir užtikrintų, kad specialistai turėtų tiesioginę prieigą prie informacijos, reikalingos veiksmingam reagavimui.

Suinteresuotųjų subjektų funkcijų suskirstymas ir katalogizavimas suteikia vertingą galimybę sustiprinti bendradarbiavimą ir racionalizuoti pagalbos nukentėjusiems vaikams teikimą Lietuvoje. Aiškiai apibrėždamos atsakomybę ir kompetenciją, įstaigos gali geriau koordinuoti savo pastangas ir išvengti paslaugų dubliavimo ar spragų, taip pat užtikrinti, kad visi pagrindiniai dalyviai suprastų savo pareigas ir turėtų galimybę naudotis reikiamais ištekliais.

Pavyzdžiui, vaiko teisių apsaugos įstaigos galėtų imtis vadovauti priežiūros koordinavimui, naudodamosi centralizuota skaitmenine platforma, kurioje būtų kaupiama naujausia regioninės patirties, kontaktinių duomenų ir prieinamų paslaugų duomenų bazė. Tai padėtų supaprastinti bendravimą ir sumažinti priklausomybę nuo neformalių tinklų, užtikrinant, kad specialistai galėtų greitai rasti reikiamus specialistus ir su jais susisiekti.

Šeimos taip pat atlieka labai svarbų vaidmenį remiant vaiką. Sistemoje galėtų būti specialus skyrius, kuriame tėvai ar globėjai gautų apibendrintą informaciją apie prieinamas paslaugas, įstatyme numatytas teises ir procesinius veiksmus. Nors šis pasiūlymas nebūtinai turi būti išsamus, aiškus pareigų sistemoje išdėstymas suteiktų praktinį pagrindą geresniam koordinavimui ir reagavimui.

Tarpžinybinis bendradarbiavimas dar labiau sustiprėtų, jei būtų sukurti patikimi ryšių ir nukreipimo būdai. Aiškią sąveikos ir atskaitomybės sistemą gali sukurti oficialūs susitarimai, pavyzdžiui, supratimo memorandumai, bendradarbiavimo protokolai arba sutartiniai susitarimai. Pavyzdžiui, aiški vaiko teisių apsaugos įstaigose ir sveikatos priežiūros įstaigose taikoma vaikų nukreipimo tvarka nukentėjusiems vaikams užtikrintų psichologinę pagalbą. Reguliarūs tarpžinybiniai susitikimai, net ir nesusiję su nagrinėjamų bylų klausimais, skatintų pasitikėjimą, santykius ir palaikytų

bendradarbiavimo kultūrą. Įgyvendinus šias priemones, Lietuva būtų sukurta darnesnė ir veiksmingesnė sistema, kurioje pirmenybė teikiama nukentėjusių vaikų gerovei ir užtikrinamas sklandus suinteresuotųjų subjektų bendravimas.

Skaitmeninė platforma galėtų labai pagerinti koordinavimą, nes suinteresuotieji subjektai galėtų saugiai dalytis informacija apie atvejus, stebėti nukreipimus ir realiuoju laiku atnaujinti informaciją apie pažangą. Be to, tokia sistema galėtų būti mokymo medžiagos, gairių ir geriausios praktikos pavyzdžių saugykla, kuri padėtų pašalinti žinių spragas, dažnai trukdančias veiksmingai bendradarbiauti. Vis dėlto šiuo metu tokios platformos nėra, todėl specialistai turi pasikliauti pasenusiais arba nenuosekliais bendravimo metodais.

Galiausiai labai svarbios, bet nepakankamai išplėtos yra reguliaraus mokymo ir gebėjimų stiprinimo iniciatyvos. Nors bendri mokymai ir praktiniai seminarai galėtų skatinti abipusį supratimą ir gerinti koordinavimą, jie nėra reguliariai organizuojami. Remiantis „Situacijos Lietuvoje analize“, esama didelių baudžiamojo teisingumo specialistų mokymo spragų, ypač trūksta jų gebėjimų pritaikyti ir įgyvendinti amžių, lytį ir negalią atitinkančias procesines sąlygas. Pavyzdžiui, ataskaitoje pabrėžiama, kad baudžiamosios justicijos specialistams, įskaitant policijos pareigūnus, trūksta žinių bazės ir įgūdžių, kaip viso proceso metu pritaikyti ir įgyvendinti procesines sąlygas³⁵. Be to, šalyje nėra jokių oficialių gairių ar reikalavimų, kaip užtikrinti procesinių sąlygų pritaikymą.

Vienas iš tyrimo dalyvių teigė, kad teisėsaugos pareigūnams trūksta specializuotos kvalifikacijos: *„Ir tos apklausos, kurios vyksta policijoje yra dar viena didelė problema, nes dalyvauja dažnai iš sąrašo asmenys, kurie padeda apklausti vaiką. Tai yra psichologai, kurie apskritai tų žinių stokoja labai stipriai“*³⁶. Šiame pavyzdyje kalbame ne apie specializuotus teismo psichologus. Tai rodo, kad būtina skubiai rengti sistemingus vaiko apklausų metodų mokymus, ypač vaikų apklausose teisme dalyvaujantiems specialistams.

Sveikatos priežiūros specialistai ir vaiko teisių apsaugos darbuotojai taip pat susiduria su mokymo trūkumais, ypač dirbant su vaikais, turinčiais negalią. Tyrimo interviu metu nustatyta, kad *„specialistams dažnai trūksta reikiamų žinių ir įgūdžių bendrauti su vaikais su negalia supaprastintu ir prieinamu būdu arba naudojant bet kokius alternatyvius bendravimo būdus ar formatus, pavyzdžiui, AAK galimybes ir lengvai skaitomą medžiagą“*³⁷. Bendravimo mokymų įtraukimas į kvalifikacijos kėlimo

³⁵ ibid (n 1) 7.

³⁶ ibid (n 1) 20.

³⁷ ibid (n 1) 7.

programas padėtų užtikrinti, kad vaikai, ypač turintys intelekto ar psichosocialinę negalią, galėtų veiksmingai dalyvauti teismo procesuose.

Apibendrinant galima teigti, kad nors Lietuvoje jau esama bendradarbiavimo sistemos pagrindų, reikia daug nuveikti, kad būtų užtikrintas paslaugų teikimo nuoseklumas, įtraukumas ir veiksmingumas. Priemonės dėl konkrečių mokymų poreikių, pavyzdžiui, procesinių sąlygų pritaikymo, apklausos teisme ir bendravimo atsižvelgiant į asmenis su negalia, sustiprintų sistemą ir padėtų specialistams teikti veiksmingesnę ir į vaiką orientuotą pagalbą.

1.2. Nukentėjusiems vaikams tinkamų procesinių sąlygų sudarymas

Kaip apibūdinta pirmesniuose skyriuose, 2021 metais priėmusi Pagalbos nuo nusikalstamos veikos nukentėjusiems asmenims įstatymą, Lietuva padarė didelę pažangą nuo nusikaltimų nukentėjusiems vaikams, ypač turintiems negalią, sudarydama geresnes galimybes kreiptis į teismą³⁸. Šiuo įstatymu žengtas svarbus žingsnis perkeltiant Nusikaltimų aukų direktyvą į nacionalinę teisę ir užtikrinant, kad vaikai, taip pat ir vaikai su negalia, turėtų galimybę naudotis specialiai jiems pritaikyta pagalba³⁹. Be to, verbalinės komunikacijos sunkumų turintiems vaikams pažangiai pradėti taikyti augmentinės ir alternatyvios komunikacijos (AAK) įrenginiai⁴⁰. Šios pastangos, nors jų mastas kol kas nėra platus, rodo, kad teisingumo sistemos ir negalią turinčių vaikų bendravimo spragas įmanoma pašalinti.

Nepaisant šios pažangos, vis dar yra trūkumų atliekant individualių poreikių vertinimą, kurį vykdant gali būti naudingi skaitmeniniai sprendimai. Nors teisės aktuose pabrėžiama vaikų interesų svarba, daugeliui nukentėjusių vaikų, ypač turinčių intelekto ar psichosocialinę negalią, vis dar sunku sulaukti tokio vertinimo⁴¹. Šią problemą dar labiau didina tai, kad vertinimai, kurie turėtų būti pritaikomi prie unikalių kiekvieno vaiko aplinkybių, yra nepakankamai lankstūs ir savalaikiai. Dėl to sistema ne visada atitinka pažeidžiamų vaikų poreikius, į pažeidžiamumą dažnai neatsižvelgiama ir dėl to didėja antrinės viktimizacijos rizika.

Praktikoje nėra sistemingai vykdomas procesinių sąlygų pritaikymas, pavyzdžiui, užtikrinant, kad apklausos vyktų prieinamoje aplinkoje ir jas vykdytų vaikų apsaugos

³⁸ Pagalbos nuo nusikalstamos veikos nukentėjusiems asmenims įstatymas.

³⁹ Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba, Pagalba nuo nusikalstamos veikos nukentėjusiems asmenims (Lietuvos Respublikos Vyriausybė) <<https://vaikoteises.lrv.lt/en/protection-of-children/ensuring-the-childrens-rights/assistance/assistance-for-victims-of-criminal-offences>> žiūrėta 2024 m. gruodžio 15 d.

⁴⁰ Grigaitė ir Baltrušytė, (n 1) 27.

⁴¹ *Ibid.*, (n 1) 48.

klausimais parengti specialistai. Pavyzdžiui, baudžiamajame procese vis dar nepakankamai taikomos alternatyvios bendravimo priemonės AAK įrenginius naudojančioms vaikams. Be to, nors Nukentėjusiųjų teisių direktyvoje reikalaujama imtis priemonių, užtikrinančių, kad nukentėjusieji galėtų duoti parodymus nedalyvaujant nusikaltimą padariusiam asmeniui, šios priemonės nėra visa apimtimi įgyvendinamos visoje šalyje⁴².

Nesant nuoseklaus požiūrio į procesinių sąlygų pritaikymą, dar labiau apsunkinama teisingumo sistemos galimybė veiksmingai teikti pagalbą nukentėjusiems vaikams. Kai kurias procesines priemones, kurios turi būti pritaikytos, net gali tekti įteisinti teisės aktais. VPT dalyvis pasidalijo svarbia pastaba: „Jie elgiasi taip, lyg būtume agresyvūs vien todėl, kad esame jauni. Jie ateina pasiruošę suvaržyti, o ne kalbėtis.“ Tai rodo, kad bendraujant su nepilnamečiais, į teisėsaugos protokolus reikia integruoti mokymus apie traumą patyrusių asmenų ir deeskalacijos metodus.

Pavyzdžiui, reikėtų iš naujo įvertinti baudžiamojo proceso taisykles, pagal kurias reikalaujama, kad nukentėjusieji arba liudytojai teisme dalyvautų asmeniškai arba būtų apklausiami pakartotinai. Įstatyme gali tekti numatyti alternatyvias priemones, pavyzdžiui, galimybę nukentėjusiems duoti parodymus vaizdo ryšiu arba kitomis priemonėmis, kurios sumažintų stresą keliantį teismo salės aplinkos poveikį. Siūlomoje sistemoje pabrėžiama, kaip svarbu šiuos poreikius kuo anksčiau nustatyti atliekant individualius poreikių vertinimus ir užtikrinti atitinkamai pritaikytas procesines sąlygas. Tai užtikrintų, kad dėl teismo proceso antrinę viktimizaciją galintys patirti nukentėjusieji, pavyzdžiui, asmenys su intelekto ar psichosocialine negalia, nepatirtų dar didesnės žalos.

Vis dar kyla iššūkių koordinuojant skirtingų pagalbą nukentėjusiems vaikams teikiančių sektorių, įskaitant baudžiamosios justicijos institucijas, vaiko teisių apsaugos ir sveikatos priežiūros tarnybas, veiklą. Kadangi nėra nacionalinės keitimosi informacija sistemos, tai riboja kompleksinį bendradarbiavimą, kuris būtinas siekiant visame baudžiamajame procese patenkinti kintančius nukentėjusių vaikų poreikius⁴³. Nors tam tikruose regionuose vykdomos sėkmingos vietos iniciatyvos, nėra standartizuotos sistemos nuosekliai ir koordinuojamai pagalbai visoje šalyje užtikrinti. Trūkstant vieningo požiūrio, pažeidžiamiesiems vaikams prieinamose paslaugose lieka spragų ir jie negali gauti visos reikiamos pagalbos.

⁴² *Ibid.*, (n 1) 47.

⁴³ *Ibid.*, (n 1) 21.

Prie šių sunkumų prisideda ir nepakankamas baudžiamosios justicijos specialistų parengimas, ypač informuotumo apie negalią ir darbo su vaikais, atsižvelgiant į jų interesus, srityje. Daugeliui specialistų trūksta reikiamų žinių ir įgūdžių, kaip procesines sąlygas pritaikyti pagal negalią ir amžių. Trūkstant parengimo, pažeidžiamiems vaikams teikiama nepakankama pagalba, nes specialistai ne visada yra pajėgūs atsižvelgti į specifinius nukentėjusių vaikų su negalia poreikius. Siekiant užtikrinti, kad per visą baudžiamosios justicijos procesą būtų veiksmingai ir nuosekliai pritaikomos procesinės sąlygos, būtini tęstiniai mokymai⁴⁴.

Tobulinant sistemą, justicijos sistemoje būtina plačiau naudoti AAK technologijas. Siekiant užtikrinti visapusišką dalyvavimą, į specialistams skirtas mokymo programas turėtų būti įtrauktos praktinės rekomendacijos, kaip naudoti AAK įrenginius per nukentėjusiųjų apklausas ir teismo posėdžiuose. Tai bendravimo sunkumų turintiems vaikams per visą procesą užtikrintų galimybę veiksmingai išreikšti savo nuomonę ir būti išgirstiems.

Be to, individualių poreikių vertinimo sistema turėtų būti standartizuota ir lankstesnė. Standartizavimas visais atvejais užtikrina nuoseklumą, patikimumą ir atskaitomybę, leidžia išvengti skirtumų atliekant vertinimus. Tuo pačiu, siekiant atsižvelgiant į unikalius kiekvieno vaiko poreikius, būtinas lankstumas sudarant specialistams galimybę pritaikyti vertinimus pagal vaiko aplinkybes, raidos etapą ir pageidautinus bendravimo būdus.

Pavyzdžiui, nors vertinant turėtų būti laikomasi aiškios sistemos, turėtų būti numatyta galimybė juos pritaikyti, pavyzdžiui, taikyti AAK priemones arba pratęsti vertinimo laikotarpį, jei vaikui reikia daugiau laiko įsitraukti. Vertinimai turėtų būti atliekami laiku ir kuo anksčiau, tuo užtikrinant, kad nukentėjusių vaikų pažeidžiamumas būtų nustatytas ir sprendžiamas, nesukeliant daugiau žalos ir sumažinant antrinės viktimizacijos riziką.

⁴⁴ *Ibid.*, (n 1) 7.

1.2.1 Prieinamumas ir procesinių sąlygų pritaikymas

Svarbu pažymėti, kad AAK įrenginių naudojimas ar kitų procesinių sąlygų pritaikymas niekada neturėtų būti pagrindu pripažinti vaiko parodymus nepriimtinais, suabejoti jų patikimumu ar versti vaiką naudoti įrenginius, prie kurių jis nėra pripratęs. Toks požiūris atitinka tiek Nukentėjusiųjų teisių direktyvą, tiek Asmens su negalia teisių apsaugos pagrindų įstatymą, kuriuose numatytas procesinių sąlygų pritaikymas asmenims su negalia. Be to, jis įtvirtintas Tarptautinių principų ir gairių dėl žmonių su negalia teisės į teisingumą 2 principe, kuriame pabrėžiama žmonių su negalia teisė visapusiškai dalyvauti teismo procesuose, kaip numatyta JT Asmenų su negalia teisių konvencijoje (7, 12 ir 13 straipsniuose)⁴⁵.

Nors Lietuva padarė pažangą savo baudžiamosios justicijos sistemą pritaikydama vaikų su negalia poreikiams, visiškai sistemos prieinamumui užtikrinti būtinos papildomos priemonės⁴⁶. Kaip jau aptarta, aplinka, kurioje vyksta teismo procesas, turi būti pritaikyta prie specifinių vaikų poreikių. Pavyzdžiui, siekiant sumažinti pažeidžiamų vaikų nerimą ir stresą, labai svarbu, kad teismo patalpos būtų pritaikytos ir būtų įrengtos tinkamos laukimo erdvės. Pritaikyta turėtų būti ne tik aplinka, bet ir proceso tempas, suteikiant vaikams daugiau laiko suvokti klausimus ir pateikti atsakymus. Galimybė prireikus dalyti pertraukas ir paprastos bei suprantamos kalbos vartojimas – taip pat labai svarbios sąlygų pritaikymo priemonės, kurios turėtų būti sistemingiau taikomos. Toks sąlygų pritaikymas atitinka Nukentėjusiųjų teisių direktyvą ir pačios Lietuvos teisinę sistemą, kuria siekiama mažinti antrinę viktimizaciją ir skatinti sąžiningą teismo procesą. Vis dėlto šių priemonių taikymas vis dar nenuoseklus ir visuose teismuose, ypač mažiau išteklių turinčiose šalies vietovėse, būtinas sistemingesnis požiūris⁴⁷.

Kita tobulintina sritis yra ikiteisminio tyrimo metu vaizdo priemonėmis įrašytų parodymų naudojimas. Šia priemone pritaikomos procesinės sąlygos ir užtikrinama vaikų apsauga, nes sudaroma galimybė duoti parodymus be streso, kurį kelia pakartotinis buvimas teismo salėje arba susidūrimas su kaltinamuoju. Vaizdo įrašų naudojimo nauda Lietuvos teisinėje sistemoje jau pripažįstama, tačiau siekiant užtikrinti, kad vaikai teismo procese nebūtų pakartotinai traumuojami, būtina tolesnė jų integracija į įprastą praktiką⁴⁸.

Dar vienas prioritetas yra geresnė pagalba bendraujant baudžiamajame procese. Klausos ar kitų bendravimo sutrikimų turintiems vaikams visapusiškai dalyvauti teismo procese padeda pagalbinės klausymo sistemos, bendravimas vaizdo priemonėmis ir

⁴⁵ Jungtinių Tautų tarptautiniai principai ir gairės dėl žmonių su negalia teisės į teisingumą (Jungtinės Tautos, 2017 m.).

⁴⁶ Grigaitė ir Baltrušytė, (n 1) 54.

⁴⁷ *Ibid.*, (n 1) 44.

⁴⁸ *Ibid.*, (n 1) 31.

subtitravimas realiuoju laiku. Šios priemonės užtikrina, kad vaikai netrukdomai galėtų sekti teismo procesą, dalyvauti diskusijose ir duoti parodymus. Vis dėlto jų prieinamumas daugelyje Lietuvos vietų, ypač mažesniuose miestuose, tebėra ribotas.

Tinkama pagalbos forma turi būti nustatoma atsižvelgiant į kiekvieną konkretų atvejį. Vienais atvejais veiksmingiausi gali būti technologiniai sprendimai, pavyzdžiui, kalbos konvertavimo į tekstą programinė įranga arba nuotolinis vertimas. Kitais atvejais tinkamesnis gali būti kvalifikuotas pagalbininkas, pavyzdžiui, gestų kalbos vertėjas, bendravimo specialistas arba tarpininkas, ypač jaunesniems vaikams arba tiems, kurie turi sudėtingų bendravimo poreikių. Sprendimą dėl to, ar derėtų pasitelkti įrenginius, asmenį, ar abiejų priemonių derinį, reikėtų priimti atliekant individualių poreikių vertinimą, taip užtikrinant, kad vaikas per visą procesą gautų veiksmingiausią ir prieinamiausią pagalbą.

Svarbūs ne tik technologiniai sprendimai, bet ir tai, kad vaikui per visą teismo procesą galėtų padėti kvalifikuoti vertėjai žodžiu, užrašinėtojai ir kiti bendrauti padedantys asmenys. Kaip aptarta ankstesniuose skyriuose, siekiant veiksmingai teikti paslaugas, svarbūs mokymai, o paslaugas teikiantys specialistai turi būti tinkamai parengti tinkamai vartoti ne tik teisinį ir medicininį žodyną, bet ir taikyti į vaiką orientuotus bendravimo metodus, išmanyti pagal amžių tinkamą kalbą, alternatyvius bendravimo metodus ir gebėti bendrauti jautriai atsižvelgiant į traumą, kad vaikas jaustųsi išgirstas ir palaikomas. Kita VPT įžvalga atspindėjo neefektyvios paramos psichologinį poveikį: „Pasakai jiems, kad kažkas namuose negerai, ir jie tai užsirašo, bet niekas nesikeičia. Tai kokia prasmė kalbėti?“ Šis pavyzdys taip pat rodo platesnį sisteminių vaikų apsaugos stebėjimo nepakankamumą ir pasitikėjimo tarp vaikų ir institucijų praradimą.

Rekomenduojami papildomi specializuoti mokymai augmentinės ir alternatyvios komunikacijos (AAK) sistemų, gestų kalbos ir sensorinio bendravimo strategijų srityje. Tai padėtų užtikrinti, kad specialistai tiksliai suprastų vaiko teiginius ir padėtų užpildyti bendravimo spragas. Šie specialistai vykdo ne tik technines funkcijas, bet taip pat teikia emocinę ir moralinę pagalbą, sukurdami įtraukesnę ir prieinamesnę aplinką, kurioje vaikai gali drąsiau ir saugiau orientuotis teismo procese.

02

**2 DALIS
KOMPLEKRSINIO
BENDRADARBIAVIMO
SYSTEMOS MODELIUI
SKIRTA SKAITMENINĖS
INFORMACIJOS SISTEMA
PRITAIKYTA LIETUVOS
KONTEKSTUI**

2.1 Konceptijos įrodymas: nauji sprendimai, skirti nukentėjusiųjų su negalia dalyvavimui baudžiamosios justicijos sistemoje

Sistema „Diana“ skirta itin svarbių nuo nusikalstamos veikos nukentėjusių asmenų, ypatingą dėmesį skiriant intelekto ir psichosocialinę vaikams su negalia, duomenims valdyti ir centralizuoti. Šia sistema siekiama sudaryti geresnes sąlygas atlikti rizikos vertinimus ir pritaikyti procesines sąlygas bei sudaryti galimybę skirtingų įstaigų bendradarbiavimui. Svarbiausia, jog tai yra veiksmingas įrankis, kurio pagalba vaikas, o prireikus ir šeima, gali susipažinti su informacija apie jų teises, bylą ir proceso eigą. Šiuo tikslu sistemoje renkama išsami informacija, įskaitant nukentėjusiojo kontaktinius duomenis, informaciją apie nusikalstamos veikos ypatumus (pavyzdžiui, nusikalstamos veikos pobūdį, sunkumą ir aplinkybes), demografinius duomenis (amžių, lytį ir negalios statusą), informaciją apie šeiminių ir socialinę bei ekonominę padėtį, rizikos veiksnius ir procesinį bylos etapą.

Taikant sisteminį ir integruotą požiūrį, sistema „Diana“ veikia kaip centralizuota duomenų apie nukentėjusiuosius saugykla, sudaranti sąlygas laiku imtis veiksmingų intervencinių priemonių ir patenkinti įvairius Lietuvos naudotojų poreikius, nes duomenų rinkimo priemonės suderintos su augmentinės ir alternatyvios komunikacijos (AAK) sistemomis ir lengvai skaitomais formatais. Sistema „Diana“ numatyta kaip daugiafunkcinė, įvairiapusė programa, kurioje integruotos kelios itin svarbios funkcijos: duomenų apie nukentėjusiuosius rinkimas, procesinių sąlygų pritaikymo apibrėžtis, rizikos vertinimas, duomenų valdymas, per dirbtinio intelekto pokalbių robotą suteikiama prieiga prie ekspertinės sistemos informacijos ir saugi komunikacijos priemonė specialistams.

Šia sistema teikiama tiesioginė pagalba nukentėjusiesiems. Jie gali prisijungti per specialią interneto svetainę arba taikomąją programą, kuria galima naudotis kompiuteriuose, Mac, Android ir iOS. Pažeidžiami nukentėjusieji, įskaitant žmones su negalia ar vaikus, per šią platformą gali pranešti apie nusikalstamas veikas, kreiptis pagalbos arba gauti procesines ir teisines konsultacijas. Visos taikomosios programos sąsajos atitiks prieinamumo žmonėms su negalia standartus. Siekiant užtikrinti nesudėtingą naudojimą, taikomojoje programoje naudojami plačiai taikomi sprendimai, kurie bus plačiau pristatyti tolesniuose skyriuose.

Be to, sistema „Diana“ naudinga baudžiamosios justicijos specialistams, pavyzdžiui, policijos pareigūnams, prokurorams, teismų darbuotojams, kovos su smurtu centrams, sveikatos priežiūros paslaugų teikėjams ir advokatams. Centralizuojant duomenis ir sudarant lengvesnes sąlygas suinteresuotųjų subjektų bendradarbiavimui, šia sistema

sustiprinami pagalbos nukentėjusiesiems procesai, tuo pačiu mažinant dubliavimą ir antrinės viktimizacijos riziką.

Tolesniuose skyriuose bus pristatyta galimybė sistemą „Diana“ pritaikyti prie įvairaus lygio technologinės infrastruktūros – nuo pažangių sistemų iki paprastesnių savarankiškų programų – bei galimybė užtikrinti jos perspektyvumą Lietuvos sąlygomis.

2.1.1. Sistema „Diana”: duomenų rinkimas

Diegiant sistemą „Diana“, svarbiausia įvertinti galimybę ją integruoti su esamomis sistemomis, kurias naudoja teisėsaugos pareigūnai, vaikų apsaugos tarnybų specialistai ir teismai. Lietuvoje kaip pagrindinės teismų sistemos skaitmeninės platformos jau veikia LITEKO arba e.teismas.lt⁴⁹, kuriose administruojama bylų informacija ir procesiniai dokumentai bei teikiama informacija teismų naudotojams. Sistemą „Diana“ integravus su LITEKO arba e.teismas.lt, būtų užtikrintas visiškas sąveikumas, sudarantis galimybę sklandžiai keistis duomenimis tarp sistemų. Integracija leistų automatiškai su sistema „Diana“ sinchronizuoti atnaujinamą nagrinėjamų bylų informaciją, taip sumažinant pastangų dubliavimą, supaprastinant darbo eigą ir užtikrinant, kad visi susiję specialistai – teisėjai, psichologai ir socialiniai darbuotojai – realiu laiku gautų naujausią informaciją.

Tais atvejais, kai sąveika iš karto neįmanoma, sistema „Diana“ sukurta taip, kad būtų galima taikyti įvairius veikimo režimus. Pavyzdžiui, sistema gali veikti kaip atskira savarankiška programa, į kurią duomenis rankiniu būdu įveda specialistai, pavyzdžiui, policijos pareigūnai, sveikatos priežiūros paslaugų teikėjai arba pagalbos tarnybų darbuotojai. Toks lankstumas užtikrina, kad sistema „Diana“ veiktų net ir atokiose vietovėse arba tokiomis aplinkybėmis, kai skaitmeninė integracija yra ribota.

Kita alternatyva yra dalinis sąveikumas, kai daugiausia dėmesio skiriama integracijai su pasirinktomis teismų sistemai nepriklausančiomis sistemomis, pavyzdžiui, socialinių paslaugų ar sveikatos priežiūros duomenų bazėmis. Taikant šį sprendimą, sumažėtų diegimo sudėtingumas ir išlaidos, tačiau kartu būtų sudarytos sąlygos prasmingai dalytis duomenimis. Pavyzdžiui, Lietuvos vietos praktikoje pabrėžiama specializuotų psichologų, tiesiogiai dirbančių su vaikais teismo proceso metu, svarba. Dalinis sąveikumas sudarytų lengvesnes galimybes jų vertinimus perduoti sistemai „Diana“, nereikalaujant visapusiškos sistemos pertvarkos ir būtų užtikrintas veiksmingas dalijimasis gyvybiškai svarbia informacija.

⁴⁹ *Ibid.*, (n 1) 30.

Sistema „Diana“ taip pat gali veikti kaip atskira savarankiška programa, o tai gali būti ypač naudinga atokiose Lietuvos vietovėse, kur prieiga prie valdžios institucijų sistemų yra ribota. Tokiais atvejais specialistai rankiniu būdu įvestų duomenis, toliau naudodamiesi savo turimais įrankiais. Siekiant užtikrinti veiksmingumą, turėtų būti sudaryta galimybė įkelti informacija sistemoje naudotis iš karto, kad įgalioti naudotojai duomenis galėtų peržiūrėti ir naudoti iš karto juos įvedus. Tai padėtų išvengti vėlavimo koordinuojant pagalbą ir tinkamai pritaikant procesines sąlygas.

Nors duomenų įvedimas rankiniu būdu yra ne toks efektyvus kaip tiesioginis sistemos integravimas, tai vis tiek sudarytų galimybę nukentėjusiųjų informaciją konsoliduoti vienoje platformoje ir užtikrinti, kad vertinant, pritaikant procesines sąlygas ir valdant riziką būtų remiamasi naujausiais įrašais. Savarankiško veikimo galimybė yra ypač svarbi, atsižvelgiant į Lietuvos teismų sistemai kylančius iššūkius, tokius kaip nenuosekli praktika, riboti ištekliai ir nepakankami mokymai⁵⁰.

Kaip ir bet kurioje duomenų tvarkymo sistemoje, svarbu atsižvelgti į asmeninės jautrios informacijos apsaugą. Sistemoje „Diana“ laikomasi duomenų apsaugos standartų, naudotojų duomenys apsaugomi šifruojant ir blokų grandinės sistemomis. Kaip aptarta šio dokumento 1 dalyje, naudotojų prieiga bus ribojama pagal funkcijas, taip užtikrinant, kad duomenis peržiūrėti ar keisti galėtų tik įgalioti asmenys. Šios priemonės, užtikrinančios nukentėjusiųjų duomenų vientisumą, atitinka Lietuvos duomenų apsaugos įstatymus ir ES BDAR sistemą.

Įgyvendinant sistemos „Diana“ funkcijas, joje renkami duomenys apie nuo nusikalstamų veikų nukentėjusius asmenis, taip pat rizikos vertinimą, procesinių sąlygų pritaikymą ir bylos valdymą įvairiose procesinėse stadijose. Šie duomenys gaunami naudojant kelias prieigos vietas, sudarant galimybę naujus duomenis į sistemą įvesti tiek nukentėjusiesiems, tiek sistemos valdytojams. Šiuos duomenis sistemoje „Diana“ centralizuojant, užtikrinamos savalaikės intervencijos, sumažinamas perteklinių veiksmų skaičius ir antrinės viktimizacijos rizika.

Duomenys gaunami dviem pagrindiniais būdais ir turėtų būti įvedami prieinamu formatu. Pirma, duomenis tiesiogiai įveda nukentėjusieji. Jie prie sistemos gali prisijungti naudodamiesi specialia taikomąja programa arba interneto svetaine, užsiregistruodami ir užpildydami klausimyną. Šio proceso metu surenkami kontaktiniai duomenys, nusikalstamos veikos apibūdinimas ir rizikos vertinimui bei procesinių sąlygų pritaikymui svarbi informacija. Antra, duomenis per sistemos „Diana“ naudotojo platformą gali įvesti pagalbos nukentėjusiesiems ir jų apsaugos sistemose dalyvaujantys specialistai (pavyzdžiui, policijos pareigūnai, prokurorai, sveikatos

⁵⁰ *Ibid.*, (n 1) 43.

priežiūros paslaugų teikėjai, pagalbos tarnybos, teisininkai). Šie duomenys sumažina poreikį pakartotinai rinkti duomenis įvairiose įstaigose.

Renkamų duomenų kategorijos: kontaktiniai duomenys, nusikalstamos veikos ypatumai, informacija apie sveikatą, procesinė informacija (dabartinė teismo proceso stadija ir svarbūs dokumentai), informacija apie prieinamumo vertinimą ir veiksnius, į kuriuos atsižvelgtina pritaikant procesines sąlygas.

2.1.2 Sistema „Diana”: bylų valdymo sistema

Sistemos „Diana“ bylų valdymo sistemoje (BVS) kaupiama per duomenų rinkimo etapą surinkta informacija. Lietuvoje atsakingo subjekto, kuriam pavesta valdyti serverį, funkcija galėtų būti derinama su esamomis sistemomis⁵¹, pavyzdžiui, nustatytomis LITEKO arba e.teismas.lt. Paskirtos institucijos, pavyzdžiui, Teisingumo ministerijos arba Nacionalinės teismų administracijos, pareigoms įtvirtinti gali prireikti teisės aktų pakeitimų.

Kaip aptarta pirmesnėse dalyse, sistemoje naudotojams pagal funkcijas bus suteikiami skirtingi prieigos lygiai. Teismų sistemos atstovai, išorės specialistai ir patys nukentėjusieji, prieš prisijungdami prie neskelbtinos informacijos, savo tapatybę patvirtins naudodamiesi kelių veiksnų autentifikavimo sistema (MFA). Lietuvoje pilnamečiai tai galėtų atlikti per Lietuvos Respublikos Vyriausybės elektroninių valdžios vartų portalą⁵², o vaikų atveju autentifikavimui galėtų būti naudojami stiprūs slaptažodžiai ir papildomi veiksniai, pavyzdžiui, saugūs slaptažodžių generatoriai arba biometriniai duomenys. Įgaliojimus tvarkys atitinkamos įstaigos, pavyzdžiui, Teisingumo ministerija arba advokatų taryba.

Portale skirtingi naudotojai galės susipažinti su skirtingais duomenimis. Pavyzdžiui, advokatai galės peržiūrėti nusikalstamų veikų specifiką, procesinius etapus ir su įrodymais susijusius dokumentus, kuriuos teismo procese bus galima įkelti tokiais formatais kaip PDF. Nukentėję vaikai savo bylos informaciją gali pasiekti per saugius portalus, kuriais patogiu naudotis ir kurie suderinti su augmentinės ir alternatyvios komunikacijos sistemomis. Pavyzdžiui, sistemoje būtų vartojamos ne sudėtingos teisinės sąvokos, o vaizdiniai vadovai, pažingsniui paaiškinantys sekančius jų bylos etapus. Specialioje skiltyje „Pagalbos man planas“ vaikas turi galimybę sužinoti, kokie procesinių sąlygų pritaikymai atlikti jo byloje, pavyzdžiui, teisė turėti tarpininką, galimybė liudyti nuotoliu arba galimybė apklausos metu turėti pagalbininką.

⁵¹ *Ibid.*, (n 1) 30.

⁵² Elektroniniai valdžios vartai, *portalas E. Paslaugos* <<https://www.epaslaugos.lt/portal>> žiūrėta 2025 m. sausio 13 d.

Pagalbos tarnybos ir sveikatos priežiūros paslaugų teikėjai bylos įrašus gali papildyti ir su jais susipažinti, taip užtikrindami, kad būtų pritaikytos procesinės sąlygos ir būtų įgyvendinami visapusiškai pagalbos nukentėjusiesiems planai. Teisėsaugos pareigūnai gali peržiūrėti tyrimo įrašus ir rizikos vertinimus. Toks daugiasluoksnis metodas sumažina neteisėtos prieigos riziką ir užtikrina, kad neskelbtina informacija būtų prieinama tik tiems, kurie tiesiogiai dalyvauja teikiant pagalbą.

Lentelėje nurodyta skirtingo lygio prieiga, suteikiama pagal skirtingas funkcijas⁵³.

Naudotojas	Duomenys, su kuriais galima susipažinti	Duomenų redagavimo galimybės
Nukentėjusieji	• Kontaktiniai duomenys • Patirta nusikalstama veika • Duomenys apie sveikatą • Veiksniai, susiję su rizikos vertinimu ir (arba) procesinių sąlygų pritaikymu • Proceso stadija • Įspėjimai apie riziką • Būtinios pritaikyti procesinės sąlygos	• Kontaktiniai duomenys • Patirta nusikalstama veika * • Naujos nusikalstamos veikos • Veiksniai, susiję su rizikos vertinimu ir (arba) procesinių sąlygų pritaikymu * • Naujų įrodymų pateikimas *
Policija	• Kontaktiniai duomenys • Patirta nusikalstama veika • Duomenys apie sveikatą • Veiksniai, susiję su rizikos vertinimu ir (arba) procesinių sąlygų pritaikymu • Proceso stadija • Įrodymai • Įspėjimai apie riziką • Būtinios pritaikyti procesinės sąlygos	• Kontaktiniai duomenys * • Patirta nusikalstama veika • Naujos nusikalstamos veikos • Duomenys apie sveikatą * • Veiksniai, susiję su rizikos vertinimu ir (arba) procesinių sąlygų pritaikymu • Naujų įrodymų pateikimas

⁵³ National Research Council & Victim Support Europe, 2025. Kompleksinio bendradarbiavimo sistemos modelis, VII dalies 2 skirsnis. [Ataskaita rengiama]

Prokuratūra	• Kontaktiniai duomenys • Patirta nusikalstama veika • Duomenys apie sveikatą • Veiksniai, susiję su rizikos vertinimu ir (arba) procesinių sąlygų pritaikymu • Procesio stadija • Įrodymai	• Kontaktiniai duomenys * • Patirta nusikalstama veika • Naujos nusikalstamos veikos • Duomenys apie sveikatą * • Veiksniai, susiję su rizikos vertinimu ir (arba) procesinių sąlygų pritaikymu • Naujų įrodymų pateikimas
Pagalbos tarnybos	• Kontaktiniai duomenys • Patirta nusikalstama veika • Duomenys apie sveikatą • Veiksniai, susiję su rizikos vertinimu ir (arba) procesinių sąlygų pritaikymu • Procesio stadija • Įspėjimai apie riziką • Būtinios pritaikyti procesinės sąlygos	• Kontaktiniai duomenys * • Patirta nusikalstama veika • Naujos nusikalstamos veikos * • Duomenys apie sveikatą * • Veiksniai, susiję su rizikos vertinimu ir (arba) procesinių sąlygų pritaikymu • Naujų įrodymų pateikimas
Kovos su smurtu centrai	• Kontaktiniai duomenys • Patirta nusikalstama veika • Duomenys apie sveikatą • Veiksniai, susiję su rizikos vertinimu ir (arba) procesinių sąlygų pritaikymu • Procesio stadija • Įspėjimai apie riziką • Būtinios pritaikyti procesinės sąlygos	• Kontaktiniai duomenys * • Patirta nusikalstama veika • Naujos nusikalstamos veikos * • Duomenys apie sveikatą * • Veiksniai, susiję su rizikos vertinimu ir (arba) procesinių sąlygų pritaikymu • Naujų įrodymų pateikimas
Nukentėjusiojo įgalioji advokatai	• Kontaktiniai duomenys • Patirta nusikalstama veika • Duomenys apie sveikatą • Veiksniai, susiję su rizikos vertinimu ir (arba) procesinių sąlygų pritaikymu	• Kontaktiniai duomenys * • Patirta nusikalstama veika * • Naujos nusikalstamos veikos * • Duomenys apie sveikatą *

	• Proceso stadija • Įrodymai • Įspėjimai apie riziką • Būtinios pritaikyti procesinės sąlygos	• Veiksniai, susiję su rizikos vertinimu ir (arba) procesinių sąlygų pritaikymu * • Naujų įrodymų pateikimas *
Sveikatos priežiūros sistemos subjektai	• Kontaktiniai duomenys • Duomenys apie sveikatą • Įspėjimai apie riziką • Būtinios pritaikyti procesinės sąlygos	• Kontaktiniai duomenys * • Duomenys apie sveikatą * • Rizikos požymiai • Būtinios pritaikyti procesinės sąlygos

Pastaba: sistemos „Diana“ naudotojų funkcijos ir jų prieigos prie duomenų galimybės.

* Kad pakeitimai būtų galutiniai, juos turi patvirtinti kitos funkcijos.

2.1.3 Sistema „Diana“: rizikos ir procesinių sąlygų pritaikymo vertinimas. Įspėjimai apie riziką

Sprendimą dėl to, kas turi prieigą prie sistemoje „Diana“ esančių rizikos vertinimo duomenų, priima 1 dalyje nustatytos funkcijos, t. y. vaiko teisių apsaugos pareigūnas, teismo psichologas ir teisėsaugos pareigūnai.

Pagal Lietuvos teisės aktus vaiko interesus vertinti ir rekomenduoti pritaikytinas procesines sąlygas yra kompetentingos vaiko teisių apsaugos institucijos. Todėl sistemoje „Diana“ vaiko teisių apsaugos pareigūnas vykdo pagrindinę kontrolę, susijusią su informacijos dėl procesinių sąlygų pritaikymo atnaujinimu, ir tvirtina pritaikytinas procesines sąlygas, pavyzdžiui, užtikrinant, kad apklausos metu stresą patiriantis vaikas galėtų parodymus duoti vaizdo ryšiu arba galėtų naudotis kvalifikuotu tarpininku. Teismo psichologai, remdamiesi psichologiniais vertinimais, į sistemą „Diana“ įves rizikos veiksnius ir užtikrins, kad, pasikeitus vaiko psichikos ar emocinei būklei, teismo procese būtų taikomos naujos apsaugos priemonės.

Sistemoje „Diana“ saugomi duomenys bus naudojami vertinant procesinių sąlygų pritaikymo poreikį ir antrinės viktimizacijos riziką, bus atsižvelgiama į intelekto, sensorinę ar psichosocialinę vaikų su negalia poreikius. Atliekant pirmąjį vertinimą, didžiausias dėmesys skiriamas konkrečioms procesinėms sąlygoms, kurios pritaikomos pagal iš anksto nustatytus veiksnius: nukentėjusiojo lytį, amžių ir negalios rūšį, reikiamus AAK įrenginius. Sistemoje taip pat atsižvelgiama į nukentėjusiojo socialinę ir šeiminių padėtį, emocinę aplinką. Išanalizavus informaciją, sistemoje „Diana“ bus pateiktas pasiūlymas dėl procesinių sąlygų, kurias reikėtų pritaikyti.

Pavyzdžiui, gali būti pasiūlyta pagal galiojančius Lietuvos teisės aktus naudoti vaikams pritaikytas apklausos erdves⁵⁴.

Be to, sistemoje integruotas dirbtinis intelektas analizuos nuasmenintus statistinius duomenis ir nustatys rizikos veiksnių dėsningumus ir ryšį. Nusikalstamų veikų požymius analizuojant kartu su įžvalgomis apie nukentėjusiojo ir nusikaltėlio emocines, socialines ir profesines aplinkybes, sistemoje „Diana“ galima rekomenduoti tinkamas apsaugos priemonės, pavyzdžiui: atsižvelgiant į Lietuvoje esamus pagalbos mechanizmus, priimti apribojančias teismo nutartis, numatyti papildomas apsaugos priemonės, pagreitinata tvarka užtikrinti galimybę gauti konsultacijas ir perkėlimo paslaugas. Taikant tinkamas apsaugos priemonės, dirbtinis intelektas netgi galėtų būti naudojamas kaip pagalbinis įrankis sprendimams priimti, užtikrinant, kad specialistai gautų duomenimis pagrįstas rekomendacijas ir tuo pačiu turėtų visas teises priimti galutinius sprendimus.

Be to, dirbtinis intelektas padidintų sistemos prieinamumą, nes juo remiantis būtų kuriamas vaikams ir kognityvinių sutrikimų turintiems asmenims skirtas lengvai skaitomas turinys. Ši funkcija padėtų supaprastinti teisinius dokumentus, procesinius paaiškinimus ir informaciją apie nukentėjusiųjų teises – jie taptų suprantamesni. Vis dėlto dirbtinio intelekto taikymas lengvai skaitomam turiniui lietuvių kalba gali būti ribotas, nes, užtikrinant tikslumą, kultūrinį tinkamumą ir atitiktį kalbinio prieinamumo standartams, automatinio vertimo ir supaprastinimo įrankius dažniausiai būtina papildomai tobulinti⁵⁵.

Pavyzdžiui, 2 etape (1 dalis) nustačius, kad, duodamas parodymus, vaikas gali patirti emocinių sunkumų, sistemoje „Diana“ būtų rekomenduojami pakeitimai, pavyzdžiui, parodymų įrašymas iš anksto arba tarpininko pasitelkimas per apklausą. Svarbiausia, kad sistemoje yra įspėjimo realiuoju laiku sistema. Naudojant saugias su esama infrastruktūra (pvz., e.teismas.lt) integruotas ryšių platformas, sistemoje „Diana“ užtikrinama, kad ypatingos svarbos informacija būtų nedelsiant perduodama atitinkamoms suinteresuotosioms šalims, įskaitant teisėsaugos institucijas, vaiko apsaugos įstaigas ir teismines institucijas. Toks nepertraukiamas duomenų srautas sudaro sąlygas greitai reaguoti, atsižvelgiant į konkrečius nukentėjusiųjų poreikius ir aplinkybes, užtikrinant, kad intervencijos būtų veiksmingos ir tinkamos konkrečioms aplinkybėms. Kaip apibūdinta 1 dalyje, tai taip pat sustiprins tarpsektorinį bendradarbiavimą, pagalbos tarnybų darbuotojams sudarys galimybę užpildyti regioninių skirtumų spragas ir nukreipti išteklius ten, kur jų labiausiai reikia.

⁵⁴ Grigaitė ir Baltrušytė, (n 1) 21.

⁵⁵ *Ibid.*, (n 1) 30.

2.1.4 Sistema „Diana”: ekspertinė sistema ir pokalbių atsakiklis

2 etape (1 dalis) atlikus vertinimus, sistemos „Diana“ ekspertinėje sistemoje ir naudojant pokalbių robotą vaikui ir šeimai pateikiama aiški informacija apie pritaikytas procesines sąlygas. Taip užtikrinama, kad vaiku besirūpinantis asmuo suprastų, kokia pagalba bus teikiama duodant parodymus, per apklausą ir teismo posėdyje.

Jei 2 etape nustatoma, kad vaikui būtina paskirti pagalbininką, per sistemą „Diana“ išsiunčiamas įspėjimas, patvirtinant, kas atliks šią funkciją ir kada bus prieinama pagalba. Naudojant pokalbių robotą, nukentėjusiajam pateikiama griežtai reglamentuota konkreti informacija, susijusi su dalyvavimu atitinkamuose procesiniuose veiksmuose. Pateikiamos išsamios instrukcijos, kaip pateikti skundus, dalyvauti teismo procese ir bendrauti su teisėsaugos institucijomis, pavyzdžiui: pateikiama praktinė informacija apie tai, kur kreiptis, kokių dokumentų reikia ir ko tikėtis kiekviename etape.

Taip pat gali būti paaiškinamas teismų, prokurorų ir advokatų vaidmuo, ko tikėtis kitame baudžiamojo proceso etape, vaikai supažindinami su savo teisėmis ir tuo, kaip jiems gali būti sudaromos tinkamos procesinės sąlygos. Toks aiškumas ypač naudingas Lietuvoje, nes teismo procesuose trūksta prieinamos informacijos⁵⁶. Siekiant dar didesnio suderinamumo su Lietuvos nacionalinėmis sąlygomis, pokalbių robote gali būti įdiegtos funkcijos, kurias naudojant nukentėjusieji būtų supažindinami su Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme ir ES nusikaltimų aukų direktyva numatytais jų teisėmis. Taip pat gali būti patariama, kaip įveikti sunkumus, pavyzdžiui, stigimą.

Prieiga prie pokalbių roboto ir ekspertinės sistemos 1 dalyje nurodytoms suinteresuotosioms šalims būtų suteikiama pagal jų funkciją. Pavyzdžiui, vaikų teisių apsaugos pareigūnai, naudodamiesi sistemos „Diana“ pokalbių robotu, galėtų gauti rekomendacijas dėl tinkamų procesinių sąlygų sudarymo, o vaikai ir šeimos naudotųsi tik supaprastinta pokalbių roboto versija, kurioje prieinamais formatais atsakoma į dažniausiai užduodamus klausimus. Tai reiškia, kad vaikui prieš apklausą uždavus klausimą apie jo teises, pokalbių atsakiklis pateiktų trumpą ir aiškų atsakymą. Pavyzdžiui: *„Tu turi teisę kartu atsivesti pagalbininką. Jei jautiesi nepatogiai, pasakyk apie tai policijos pareigūnui, ir jis dėl tavęs pakoreguos procesą.“* Teismų specialistai gaus susistemintas teises rekomendacijas dėl tinkamų procesinių sąlygų sudarymo praktikoje.

⁵⁶ *Ibid.*, (n 1) 7.

Užtikrinant nukentėjusiesiems ne tik teisinę, bet ir kitą pagalbą, naudojant pokalbių robotą, pateikiama lokalizuota informacija apie apsaugos ir pagalbos paslaugas. Dėl integruotos geografinės vietos nustatymo technologijos galima identifikuoti netoliese esančias vaikų apsaugos įstaigas ir sveikatos priežiūros įstaigas. Taip realiuoju laiku gali būti teikiama naujausia informacija apie paslaugų prieinamumą, sprendžiant regioninius skirtumus Lietuvoje⁵⁷. Integravus su LITEKO ir e.teismas.lt, pokalbių atsakiklis nukentėjusiesiems gali pranešti apie svarbiausias datas, skirtingus jų bylos etapus, artėjančius teismo posėdžius. Sprendžiant nepakankamai prieinamos komunikacijos klausimą, naudojant pokalbių robotą, informacija galėtų būti pateikiama lengvai skaitomais formatais, paveikslėliais arba balsu; balso tonas taip pat gali būti pritaikytas pagal naudotojo pažintinius gebėjimus ir amžių. Pokalbių atsakiklis suderinamas su AAK sistemomis.

2.1.5 Sistema „Diana”: vidinis šifruotas saugus pokalbių kanalas

Atlikus 2 etapo vertinimus, jų išvados turi būti efektyviai perduodamos siekiant užtikrinti, kad procesinės sąlygos būtų laiku pritaikytos. Sistemoje „Diana“ naudotojams ne tik užtikrinamas pokalbių atsakiklis, bet ir sudaromos lengvesnės galimybės bendrauti ir bendradarbiauti nukentėjusiųjų bylas administruojantiems specialistams. Taip pagerinamas kompleksinis komandinis darbas, sumažinama gaišasis. Užšifruotoje sistemos „Diana“ aplinkoje veikiančia pokalbių sistema užtikrinama, kad neatskleistina informacija išliktų konfidenciali ir prieinama tik įgaliotiems naudotojams. Atitiktis duomenų apsaugos standartams užtikrinama naudojant tokius perduodamų ir saugomų duomenų šifravimo protokolus kaip AES-256 ir TLS.

Pavyzdžiui, jei 2 etape psichologas nustato, kad vaikui būdingi su trauma susijusio nerimo požymiai, per sistemos „Diana“ saugią ryšių sistemą galima nedelsiant apie tai pranešti teisiniams atstovams ir apklausą atliekantiems specialistams, sudarant jiems galimybę pakoreguoti vaiko apklausos formatą. Psichologas su teisiniais atstovais netgi gali koordinuoti apklausos pritaikymo vaikui priemonių įgyvendinimą arba teikti pagalbą regionams, kuriuose trūksta psichologų.

⁵⁷ *Ibid.*, (n 1) 44.

Integracija su nacionalinėmis sistemomis (LITEKO ar e.teismas.lt) užtikrins vieningą platformą, kuri sumažins priklausomybę nuo fragmentiškų komunikacijos kanalų. Pavyzdžiui, specialistai galėtų realiuoju laiku dalytis tiesiogine naujausia informacija, prašyti pagalbos arba registruoti su konkrečiu atveju susijusius veiksmus, taip skatindami nuoseklią pagalbą nukentėjusiesiems. Veiksmų registravimas taip pat užtikrintų skaidrumą, būtiną atliekant auditą ir vykdant kvalifikacijos kėlimą, atskaitomybę ir nuolatinį tobulėjimą. Toks poreikis buvo pažymėtas ir Lietuvoje atlikto tyrimo metu⁵⁸.

2.1.6 Sistemos „Diana“ įtrauktis: į sistemą integruotos pagalbinės technologijos

Programoje įdiegtos įvairios pagalbinės technologijos ir įtraukties metodai, kuriais skatinamas skirtingą negalią ir poreikius dėl procesinių sąlygų turinčių naudotojų dalyvavimas ir įtraukimas. Informacija ne tik yra supaprastinama naudojant pokalbių robotą. Regos sutrikimų turinčių nukentėjusiųjų atveju naudojant teksto konvertavimo į kalbą technologiją, ekrane rodomas tekstas paverčiamas garsu, taip pat įmanomos su Brailio raštu suderinamos išvestys.

Fizinės negalios keliams iššūkiams spręsti naudojamos tokios priemonės kaip žodžių nuspėjimo programinė įranga, kad nereikėtų rašyti, ir sakytinės kalbos atpažinimo programa. Mokymosi ar intelekto sutrikimų atveju vaizdinės pagalbinės priemonės, pavyzdžiui, piktogramos, simboliai ir priminimai, padeda orientuotis užduotyse ir įsiminti svarbiausias detales. Sistemoje „Diana“ taip pat yra integruoti arba palaikomi tokie įrenginiai kaip AAK sistemos tiems, kurie naudojami funkcinėmis komunikavimo lentomis. Kad lengviau būtų naudotis skaitymo ar supratimo sunkumų turintiems asmenims, būtų galima derinti teksto konvertavimą į lengvai suprantamą kalbą.

Vaikai ir jų šeimos sistemoje „Diana“ (taikant atitinkamas apsaugos priemones) galės peržiūrėti tam tikrus savo bylos elementus. Pavyzdžiui, tėvai ar globėjai galės peržiūrėti jų vaikui pritaikytas procesines priemones ir užtikrinti, kad vaikai suprastų, kokia pagalba taikoma. Išryškėjus naujai rizikai, pavyzdžiui, prieš dalyvavimą teisme padidėjus nerimui, šeima per šeimai skirtą sistemos „Diana“ sąsają gali pateikti prašymą iš naujo įvertinti tinkamas procesines sąlygas. Tai taip pat padeda užtikrinti dalyvavimo principą, pagal kurį šeimos gali aktyviai dalyvauti pagalbos priemonės pritaikant pagal besikeičiančius vaiko poreikius.

⁵⁸ *Ibid.*, (n 1) 28.

2.1.7 Sistema „Diana”: kibernetinis saugumas

Sistema „Diana“ sukurta atsižvelgiant į kibernetinį saugumą, užtikrinant neatskleistinių duomenų vientisumą, konfidencialumą, autentiškumą ir prieinamumą bylų valdymo sistemoje (BVS) ir pokalbių robote. Atsižvelgiant į tvarkomų duomenų neatskleistinumą, ypatingas dėmesys skiriamas tiek saugomų duomenų, tiek per platformą perduodamos informacijos apsaugai. Duomenų bazių saugumui užtikrinti sistemoje „Diana“ naudojama blokų grandinės technologija, taip sukuriant decentralizuotą, saugią valdžios institucijų taisykles atitinkančią duomenų valdymo sistemą.

Blokų grandinės technologijų decentralizavimas užtikrinamas paskirstant duomenis keliuose taškuose, o ne pasikliaujant vienu serveriu. Taip pašalinama rizika, susijusi su vienu gedimo tašku. Neleistinų pakeitimų išvengiama dėl blokų grandinės technologijos nekintamumo, nes duomenų blokus jungia kriptografinės maišos (angl. *hash*). Skaidrumas ir atsekamumas užtikrinamas naudojant atvirąją arba su leidimais veikiančią duomenų bazę, kuri taip pat naudojama užtikrinant ribotą prieigą prie duomenų.

Saugus keitimasis informacija ir dokumentų saugojimas sistemoje „Diana“ užtikrinamas šifruojant ir saugomus, ir perduodamus duomenims. Saugiais failų perdavimo protokolais sukuriama šifruoti ryšiai tarp serverių ir naršyklių ir užtikrinamas saugus keitimasis privačiais duomenimis, pavyzdžiui, naudojant pokalbių robotus. Neskelbtinų dokumentų perdavimas stebimas ir kontroliuojamas filtruojant turinį ir taip sumažinant atsitiktinio ar piktavališko duomenų perdavimo arba pažeidimo riziką. Galutinių taškų apsauga diegiama naudotojų įrenginiuose, kad būtų stebima ir kontroliuojama veikla bei užkertamas kelias duomenų pažeidimams. Be to, informacijos konfidencialumas net ir naudojantis neapsaugotais tinklais užtikrinamas virtualiaisiais privačiais tinklais (VPN), sukuriant saugius tunelius užšifruotam duomenų perdavimui.

Įdiegus šias technologijas, sistemoje „Diana“ išvengiama rizikos, susijusios su neautorizuota prieiga ar išorinėmis atakomis. Tai ypač svarbu Lietuvoje, jei sistema „Diana“ bus integruota į nacionalinę sistemą (pavyzdžiui, LITEKO ar e.teismas.lt), nes pastaruoju metu šalies technologinė infrastruktūra buvo atakuojama priešišku valstybių⁵⁹.

⁵⁹ LRT, NKVC vadovas teigia, kad saugumo situacija Lietuvoje išlieka stabiliai įtempta (LRT, 2025) <<https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/2453091/nkvc-vadovas-teigia-kad-saugumo-situacija-lietuvoje-isliega-stabiliai-itempta>> žiūrėta 2025 m. sausio 13 d.; LRT, NKSC vadovas: kibernetinės atakos prieš institucijas, verslą tęsiasi, jų mastas mažesnis (LRT, 2022) <<https://www.lrt.lt/naujienos/mokslas-ir-it/11/1728861/nksc-vadovas-kibernetines-atakos-pries-institucijas-versla-tesiasi-ju-mastas-mazesnis>> žiūrėta 2025 m. sausio 13 d.

Kaip jau minėta, prieiga prie sistemos „Diana“ ribojama naudojant kelių veiksmų autentifikavimo patvirtinimą ir vykdant pagal funkcijas suteikiamos prieigos kontrolę. Siekiant užtikrinti sistemos atsparumą, bus reguliariai atliekamas kibernetinio saugumo auditas ir atnaujinimai, kurie galėtų būti vykdomi kartu su LITEKO ir e-teismas.lt kibernetinio saugumo auditais.

2.2 Išvados

Pristatant nacionalinį modelį, apžvelgtos galimybės pagerinti nuo nusikalstamų veikų nukentėjusių vaikų patirtis Lietuvoje pritaikant sistemą „Diana“ ir apibūdinti su tuo susiję sunkumai.

Pabrėžta, kad visiška integracija su esamomis nacionalinėmis sistemomis, pavyzdžiui, LITEKO ar e.teismas.lt, būtų labai naudinga teisminėms institucijoms ir vaiko teisių apsaugos tarnyboms, nes specialistams būtų sudarytos sąlygos efektyviau bendradarbiauti. Norint pasiekti tokį sąveikos lygį, reikėtų atnaujinti teisės aktus ir investuoti į technologijas. Pereinamuoju laikotarpiu tiesioginės naudos duotų ir pagrindu platesnei ateities integracijai taptų atskirų funkcijų diegimas arba dalinė integracija.

Siūlomame modelyje apibūdinta, kaip, naudojant sistemą „Diana“ būtų užtikrinta didesnė teismo procesų įtrauktis, ypač vaikų su negalia atžvilgiu, kaip pagalbinės technologijos, pavyzdžiui, kalbos konvertavimo į tekstą priemonės, vaizdinės pagalbinės priemonės ir žodžių nuspėjimo programinė įranga (kurios Lietuvoje nėra plačiai naudojamos) padėtų spręsti daugelį prieinamumo sunkumų ir pagerintų nukentėjusiems vaikams galimų pritaikyti procesinių sąlygų prieinamumą. Tuo tikslu siekiant užtikrinti veiksmingą priemonių taikymą, bus būtini mokymai baudžiamosios justicijos specialistams.

Kalbant apie duomenų saugumą, sistemoje „Diana“ taikoma tvirta kibernetinio saugumo sistema, kurią sudaro blokų grandinė ir šifravimas ir kuri yra būtina siekiant apsaugoti neatskleistiną informaciją, tuo pačiu užtikrinant atitiktį Lietuvos ir ES teisės aktams.

03

3 DALIS ATVEJO LIETUVOJE PAVYZDYS

3.1 Atvejo pavyzdys

X – Dauno sindromą turinti 10 metų mergaitė, Lietuvoje esančiame dienos priežiūros centre nukentėjo nuo fizinio smurto. Vieną dieną X grįžus namo, jos motina pastebi nepaaiškinamus sužalojimus ir pasikeitusį X elgesį. Paprastai linksma ir energinga, X atrodo išsigandusi, tyli ir užsisklendusi. Motinai kyla nerimas ir ji nusprendžia apie įvykį pranešti policijai.

3.1.1 1 etapas: pranešimas apie incidentą

Naudodamasi programėle „Diana“, X motina peržiūri nurodymus, kaip pranešti apie smurtą.

Programėlėje ji gali apibūdinti, kas nutiko, ir įkelia X mėlynių nuotraukas bei kitus turimus įrodymus. Į X motinos klausimus atsako pokalbių atsakiklis, kuris paaiškina X ir jos motinos teises, nurodo atliktinus veiksmus ir ko tikėtis. Pavyzdžiui, programėlėje motina yra informuojama, kada gali tikėtis, kad su ja susisieks policijos tyrėjai, kaip suplanuoti medicininę apžiūrą ir kokią pagalbą gali gauti X.

Pateikus pranešimą, sistema „Diana“ automatiškai perduoda informaciją vietos policijai, ir Lietuvos teismų bylų valdymo sistemoje e.teismas.lt sukuriama oficiali bylos rinkmena. Naudojant programėlę, X iš karto nukreipiama į sveikatos priežiūros tarnybas, taip užtikrinant, kad vaikams pritaikytame medicinos skyriuje X apžiūrėtų teismo medicinos specialistas, užfiksuoję jos sužalojimus ir įvertinę fizinę būklę. Taip pat pranešama vaiko teisių apsaugos pareigūnui: inicijuojamas individualių poreikių vertinimas, kuriame nustatoma, kokios procesinės priemonės turi būti pritaikytos, teikiant X pagalbą per visą procesą.

Šiame etape įvertinamas tiesioginis X saugumas. Jei yra rizikos, kad dienos priežiūros centre X gali patirti daugiau žalos, sistema „Diana“ išsiunčia įspėjimą, kuriame rekomenduojama laikinai nelankyti šios įstaigos. Sistema taip pat apie šeimą praneša vaiko teisių apsaugos tarnyboms, kad būtų pasirūpinta alternatyviomis vaiko priežiūros galimybėmis.

3.1.2 2 etapas: individualus vertinimas

Pirmą kartą susisiekus, sistemoje „Diana“ yra įvertinami X poreikiai ir rekomenduojamos priemonės, kad procesas nebūtų toks bauginantis. X poreikių įvertinimo rezultatai sistemoje „Diana“ išsiunčiami daugiafunkcinei grupei. Rezultatus peržiūri ir tvirtina vaiko teisių apsaugos pareigūnas (atsakingas už bylos koordinavimą ir tinkamų procesinių sąlygų sudarymą), psichologas (kuris įvertina X emocinę gerovę ir rekomenduoja specialiai pritaikytą pagalbą, pavyzdžiui, konsultavimą ar terapines intervencijas), sveikatos priežiūros specialistas (kuris užtikrina, kad būtų atsižvelgta į X medicininius poreikius, ir nustato, ar būtini papildomi specialistų vertinimai), apklausą

vykdantis teismo specialistas (apmokytas atlikti vaikų apklausas naudojant prieinamus bendravimo metodus).

Šių specialistų veiklą koordinuoja vaiko teisių apsaugos pareigūnas ir užtikrina, kad visa svarbi informacija būtų įkelta į sistemą „Diana“ ir e.teismas.lt. Už rekomendacijų, susijusių su X apsauga ir pagalba jai, peržiūrą ir patvirtinimą atsako savivaldybės vaiko teisių apsaugos skyrius. Jei psichologas nustato emocinės paramos poreikį, savivaldybės vaiko teisių apsaugos skyriaus prašoma X paskirti traumos klausimų konsultantą. Šis prašymas išnagrinėjamas per 48 valandas, taip užtikrinant, kad vaikas laiku gautų emocinę pagalbą. Jei X būklė vertinimo metu pasikeičia, sistemoje „Diana“ automatiškai atnaujinamas rizikos lygis ir išsiunčiami įspėjimai visiems susijusiems specialistams, kurie atitinkamai iš naujo įvertina, kokias procesines sąlygas reikėtų pritaikyti.

Kad teismo procesas X būtų mažiau bauginantis, programoje pateikiama rekomendacija dėl konkrečiai pritaikytų procesinių sąlygų, pavyzdžiui: paskirti pagalbininką, kuris lydėtų X jai bendraujant su teisės specialistais; apklausas vykdyti jutimams palankioje patalpoje, kurioje naudojamos raminančios spalvos ir minkšti baldai; naudoti suprasti padedančias vaizdines pagalbines priemones, supaprastintą kalbą, augmentinės ir alternatyvios komunikacijos (AAK) įrenginius.

Siekiant užtikrinti saugumą, visas siūlomas priemones dar kartą peržiūri ir patvirtina vaiko teisių apsaugos pareigūnas, konsultuodamasis su teismo psichologu, ir taip užtikrindamas, kad procesinės sąlygos atitiktų individualius X poreikius. Šie sprendimai užregistruojami sistemoje „Diana“ ir su jais gali susipažinti teisėsaugos pareigūnai, prokurorai bei teisėjai.

3.1.3 3 etapas: teismo procesas

Bylos eigoje sistemoje „Diana“ užtikrinama, kad X šeima būtų informuojama: realiuoju laiku pranešama apie teismo posėdžių datas, reikalingus dokumentus ir e.teismas.lt nurodytus procesinius veiksmus.

X parodymai ikiteisminio tyrimo metu įrašomi vaikui pritaikytoje aplinkoje, dalyvaujant jos advokatui ir padedančiam teismo psichologui. Teismo psichologas užtikrina, kad apklausos procesas būtų pritaikytas prie X pažintinių gebėjimų, būtų vartojama aiški, supaprastinta kalba ir vaizdinės pagalbinės priemonės.

Įrašyti parodymai saugiai laikomi ir perduodami teismui per e.teismas.lt, todėl X nereikia duoti parodymų kelis kartus. Taip sumažinama antrinės viktimizacijos rizika ir užtikrinama, kad jos parodymai būtų vertinami be bereikalingos pakartotinės apklausos.

Teismo procese iškilus naujoms rizikoms ar psichologinėms problemoms, apie jas per sistemą „Diana“ nedelsiant pranešama vaiko teisių apsaugos pareigūnui ir psichologui, kad jie galėtų pakoreguoti pagalbos priemones. Pavyzdžiui, jei X patiria didesnę stresą, jam sumažinti gali būti paskirti papildomi psichologinės pagalbos užsiėmimai arba gali būti pakeistos procesinės sąlygos teisme.

3.1.4 Pagalba po teismo

Pasibaigus teismo procesui, per taikomąją programėlę ir toliau teikiama pagalba užtikrinant, kad X savijauta būtų stebima. Programėlėje X motinai pranešama apie teisėjo sprendimo vykdymą, taip pat apie skitas apsaugos priemones, primenama apie susitikimus su konsultantais ir galimybę naudotis terapinėmis paslaugomis; X motinai sudaroma galimybė pateikti atsiliepimus apie gautą pagalbą, o tai padeda tobulinti paslaugas ateityje.

Jei, pasibaigus teismo procesui, X reikėtų pagalbos dėl emocinės būklės pokyčių, naudojantis sistema „Diana“, gali būti siunčiami įspėjimai dėl tolesnių vertinimų, taip užtikrinant, kad operatyviai būtų patenkinti papildomos pagalbos poreikiai. Tam tikrą laikotarpį už X gerovės stebėseną ir veiksmingą pirmiau apibūdintų apsaugos priemonių taikymą atsako savivaldybės vaiko teisių apsaugos skyrius.

